

A MOREAI KRÓNKA KELETKEZÉSE ÉS SZERKEZETE

TÖRÖK Ábel*

ELTE Eötvös József Collegium, Byzantium Központ, Magyarország

Beérkezett: 2022. november 15. • Elfogadva: 2022. december 8.

© 2023 A szerző

ABSZTRAKT

A tanulmány a *Moreai Krónika* (Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως) keletkezését, az írói szándékokat és a mű szerkezetét tárgyalja. A *Krónika* két legkorábbi görög kéziratának befejezése eltér egymástól: az egyik időrendi sorrendben folytatja a peloponnésosi frankok történetét, a másik egy jelentősen korábbi (?), oda nem illő, csaknem 400 soros legendával végződik Sir Geoffroy de Bruyères lovagról – ezt a történetet a másik kézirat több ezer sorral előbb említi. A verses mű átfogó elemzése, illetve e részlet jelentősége és helye alapján feltételezhető, hogy a *Krónika* – az ókori eposzokhoz hasonlóan – „énekekből” állhatott, azaz olyan kisebb egységekből szerkesztették össze, amelyeket önállóan adtak elő. A tanulmány első fele részletesen vizsgálja a *Krónika* felépítését, és feltárja, mi tartja össze az egyes énekeket, és milyen célból szerkesztették őket össze szerves egésszé. Ezután a szerkezethez nem illeszkedő, fent említett egység kérdéseit elemzi: a részlet ugyanis több népmesei motívumot is tartalmaz, mindemellett pedig párhuzamokat mutat a keresztes témájú *chanson de geste*-ek (keresztes-ciklus) antihőseinek történeteivel. Bemutatja, milyen kapcsolat állhat fenn a *Krónika* és az ófrancia vitézi énekek között, illetve hogyan hatott a frank irodalmi és kulturális hagyomány a műre. A kutatás során elemzett fontosabb részleteket a szerző a tanulmány függelékében saját irodalmi fordításában közli.

KULCSSZAVAK

Moreai Krónika, Geoffroy de Bruyères, *chanson de geste*, szóbeliség, antihős, szerkezeti vizsgálat, önálló énekek, költői és megrendelői szándékok

* Levelező szerző. E-mail: torokabel@gmail.com.

κι ἂν ἔχῃς ὄρεξιν νὰ ἀκούῃς πρᾶξες καλῶν στρατιώτων,
νὰ μάθῃς καὶ παιδεύεσαι, ἃ λάχῃ νὰ προκόψῃς.¹

BEVEZETÉS

A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a *Moreai Krónika* orális eredetű költemény lehet, amely szájhagyomány útján terjedt. Azt, hogy a nyelvezetében mi utal erre, több szempontból elemezték és az egyes sorokban is kimutatták, de a mű szerkezetét, felépítését és tartalmának egységét (illetve daraboltságát) korábban – tudomásom szerint – egyetlen kutató sem vizsgálta részletekbe menően.² Úgy gondolom, ha azt feltételezzük, hogy a verseket közönség előtt, élőszóban adták elő, határokat kell kijelölni a szövegben (a homérosi eposzok és a Milman Parrytől kutatott szerb hősénekek előadásaira gondolhatunk), és választ kell keresni arra a magától értetődő kérdésre, hogy mi az az összetartó erő és megfontolás, szerzői-szerkesztői célkitűzés, amely egységes egésszé rendezi ezeket az önállóan is előadható, különálló egységeket.

A szerkezeti felépítés problémái mellett a fiatalabbik Sir Geoffroy de Bruyères történetét megörökítő, a többtől elkülönülő részlet (P 9131–9462; H 8110–8469) is több kérdést felvet.³ Miután az Achaia Fejedelemség hercege megtagadja tőle nagybátyja örökségét, egy nagyszerű kastélyt, Geoffroy betegséget tett, hogy a falakon belülre engedjék. Színlelt gyengélkedéséből csak a kastélyban lévő friss víztől kaphat erőre, így a személyzetnek megesis rajta a szíve, és ápolni kezdi. Geoffroy azonban egy este leitatja őket a barátjával, és amíg részegen tivornyáznak, belülről kinyitja a kapukat a társainak, és elfoglalja a kastélyt. A történet (Trója elestének hasonlóságain túl) jellegzetes népmesei motívumokat tartalmaz: a betegségtettetést, a leitatást, a varázserejű víz egytől egyig ilyen elemek. Méltán merül fel a kérdés: mely történetekkel hozható párhuzamba Geoffroy kalandja? Milyen kapcsolatot mutat a lovag személye a korabeli költemények antihőseivel? Hogyan függhet össze a *Krónika* az ófrancia *chanson de geste*-ekkel?

E tanulmányban tehát a *Krónika* szerkezetében és felépítésében rejlő alkotói megfontolásokat elemzem átfogóan – és ennek során a folyamatosan haladó 9200 verssor feldaraboltságát és a különböző egységek kapcsolatát is vizsgálom –, illetve feltárom a Geoffroy de Bruyères-epizód lehetséges irodalmi párhuzamait a korabeli ófrancia nyelvű nép- és hősköltészetben.

¹ A *Krónika* szövegéhez használt kiadás: J. Schmitt: *The Chronicle of Morea – A History in Political Verse, Relating the Establishment of Feudalism in Greece by the Franks in the Thirteenth Century*. London (1904). Az idézet a H kézirat (*Codex Havniensis* 57) 1349–1350. soraiból való. A dolgozat ortográfiai tekintetben a magyar bizantinológiai hagyományokat követi (G. Ostrogorsky: *Geschichte des byzantinischen Staates*. München [1952]. – *A Bizánci Állam története*. Budapest [2003] Moravcsik Gyula jegyzeteivel.)

² A *Krónika* nyelvezetéről és lehetséges szóbeli eredetéről bővebben lásd: M. J. Jeffreys (1971): *The Chronicle of the Morea – A Greek Oral Poem*. In: *Actes du XIVe Congrès International des Études Byzantines II (Bucarest, 6-12 Septembre 1971)*. Eds. M. Berza – E. Stănescu. București (1971) 153–158; illetve M. J. Jeffreys: *Formulas in the Chronicle of the Morea*. *DOP* 27 (1973) 163–195. A *Krónika* szóbeliségét vizsgálva Shawcross is tesz néhány megjegyzést a mű szerkezetére: T. Shawcross: *The Chronicle of Morea – Historiography in Crusader Greece*. Oxford (2009) 123–130.

³ P kézirat: *Codex Parisinus Graecus* 2898.

A MOREAI KRÓNIKA SZÓBELISÉGE

A *Moreai Krónika* (középgörög nyelven) írott változata összesen több mint 9200 verssorból áll. A szakirodalomban régóta egyetértés van abban, hogy a szöveg eredetileg szájhagyomány útján terjedt, és mielőtt a krónikás (vagy a krónikások) írásba foglalta volna, a moreai nép szóban adta és színezte tovább ezeket a történeteket.⁴ Ezt a megállapítást a szerző akarva-akaratlanul már az első mondatban alátámasztja, ugyanis azt mondja: *θέλω νὰ σὲ ἀφηγηθῶ ἀφήγησιν μεγάλην* – „szeretnék elmondani neked egy nagyszabású történetet” (*P* 1). Az ógörög *ἀφηγέομαι* ige és *ἀφήγησις* főnév eredeti jelentése: *elejétől a végéig elmond, részletesen előad*, illetve *elbeszélés, elmondás, előadás*. Ez az újgörögben sem változott: az *αφηγοῦμαι* ige és *αφήγηση* főnév is ugyanezt jelenti. Feltételezhetjük tehát, hogy ez a bizánci középgörög nyelvben sem volt másképp.

A *Krónika* versmértéke, a *versus politicus* (πολιτικός στίχος) a modern görög népdalok között is uralkodó forma, illetve a mű számos sorában olvashatóak népköltészeti jellegű szófordulatok. Ha a szöveg egészét félsorok szerint elemezzük, megállapítható, hogy a teljes szöveg több mint egyharmada ismétlődő szakasz.⁵ A szóbeli költészet kutatói szerint az, ha egy írott költemény több mint 20%-a ismétlődő formula, egyértelműen szóbeli eredetre utal.⁶ Gyakran visszatérő formulák például a *μὲ τὰ φουσοῦσα ὅπου εἶχε* (huszonhét alkalommal szerepel), a *οὕτως τὸν ὀνομάζαν* (tizennyolcszor), a *τὶ νὰ σᾶς λέγω τὰ πολλὰ* (tizenkétszer), illetve a *ὅπου ἦσαν μετ’ ἐκεῖνον* (tízszer).⁷ Számos állandó eposzi jelző is megtalálható benne – hogy csupán néhányat említsünk: a *ὁ πρίγκιπας Γουλιάμος* hatvankétszer, a *ὁ ἀφέντης τῆς Καρύταινας* negyvennégyyszer, a *ὁ ἀφέντης τῆς Καρύταινου* huszonegyszer, a *Μισὶρ Ντζεφρὲς ἐκεῖνος* tizenhétyszer olvasható a szövegben.⁸ Az énekeket minden bizonnyal azután is szavalták, hogy írásba foglalták őket. A *Krónika* egy helyen ugyanis azt mondja: *εἰ μὲν ἐξεύρεις γράμματα, πᾶσε ν’ ἀναγινώσκης· εἴ τε εἶσαι πάλι ἀγράμματος, κάθου σιμὰ μου, ἀκράζου* – „ha ismered a betűket, kezdj el olvasni; ám ha írástudatlan vagy, ülj le mellém, és hallgass” (*H* 1351–1352). A *Krónika* szóbeli eredete olyannyira egyértelmű, hogy Jeffreys egyenesen azt mondja, a művet a Peloponnésosra érkező kereszties lovagok nemzeti eposzaként érdemes olvasni.⁹

Korábban úgy gondolták, a hasonló témájú és felépítésű hősi énekek a nép ajkán születtek és terjedtek tovább, és egészen addig folyamatosan alakultak és változtak, amíg írásba nem foglalták őket. A múlt században ellenhatásképpen – és ugyanilyen túlzó módon – elterjedt az az elképzelés, amely szerint a hősi-népi énekek az udvari költészet mesterséges termékei.¹⁰ Ahogy a dolgozat további fejezeteiben részletesen bemutatom majd, a *Moreai Krónika* kiváló példa lehet arra, hogy e két elképzelést nem feltétlenül szükséges élesen elhatárolni egymástól.

Egy közel 9200 soros költemény írásban és szóban is egyaránt túl hosszú ahhoz, hogy egyetlen nagy egységet alkosson. A szóbeli előadás természetes jellemzője, hogy az előadó énekes nem egyszerre mondja fel a teljes művet, hanem több alkalomra, eseményre szétoszt-

⁴ Az említett szakirodalomhoz lásd a 2. lábjegyzetet.

⁵ Jeffreys (1971): *i. m.* (2. j.) 154.

⁶ J. J. Duggan: *The Song of Roland: Formulaic Style and Poetic Craft*. Berkeley (1973) 29.

⁷ Jeffreys (1973): *i. m.* (2. j.) 168–181.

⁸ Jeffreys (1973): *i. m.* (2. j.) 178.

⁹ Jeffreys (1973): *i. m.* (2. j.) 191–192.

¹⁰ Szerb A.: *A világirodalom története*. Budapest (1941) 194.

va (ünnepeken, vacsorákon stb.). Nyilvánvalóan a hallgatóságtól sem várható el a folyamatos feszült figyelem: a hasonló történetek elszavalása közben minden bizonnyal beszélgetéseket, üdvözléseket és búcsúzásokat, étkezéseket és könnyed beszélgetéseket kell elképzelnünk.¹¹ Így tehát az előadó feladata nemcsak az volt, hogy önálló, önmagában is élvezhető, rövidebb egységekre bontsa a nagy történetet, hanem az is, hogy ezeket az egységeket valamilyen módon átgondolt szerkezetbe helyezze.¹² Az átgondolt szerkezet magától értetődően a fontosabb történelmi események időrendi sorrendje lehet – ez azonban önmagában nem kielégítő magyarázat arra, milyen megfontolás(ok) alapján szerkesztették össze a *Krónika* végleges (?) szövegét.

Az egységek között általában jól kivehető a határvonal. Miután a szerző befejez egy adott történetet, és mielőtt belekezd a következőbe, világosan bejelenti, hogy elérkezett a témaváltás ideje. Ehhez visszatérő, bevett formulákat használ: ἐν τούτῳ θέλω ἀπὸ τοῦ νῦν νὰ πᾶψω καὶ νὰ λέγω περὶ... – „itt most szeretném ezt befejezni, hogy arról beszéljek, miként...” (H 3464) vagy ἐνταῦτα γὰρ ἀφῆνω ἐδῶ νὰ γράφω καὶ νὰ λέγω διὰ... – „most megállok itt, hogy arról írjak és beszéljek...” (H 2128), és még további példákat sorolhatnánk. Ezeknek a formuláknak nemcsak az a céljuk, hogy összetartsák a szöveget, és legalább laza kapcsolatot teremtsenek a részek között, hanem egyúttal összegeznek is. Múltat és jövőt. Néhány szóval utalnak rá, mi történt korábban, kinek a sorsát mesélte eddig az énekes, ugyanakkor megjelölik a következő szakasz témáját, szereplőit. Így rövid, tömör prologussal tájékoztatják a bizonyosan folyton változó és mozgó közönséget, hogy éppen hol tartanak az események előadásában. Ez a hallgatóság dolgát is megkönnyítette, hiszen az ismétléseknek, összegzéseknek köszönhetően az énekek nem követeltek folyamatos feszült odafigyelést.¹³

A KRÓNIKA PROLÓGUSA

A *Krónika* szövege tehát az előadók, énekesek igényeinek és szükségleteinek megfelelően különböző, egymáshoz lazán kapcsolódó egységekre, történetekre bomlik. Az alábbiakban megkísérlem pontosan meghatározni, melyek ezek az egységek, hol válnak el egymástól, és mi tartja össze őket. Mivel leginkább a görög nyelvű kéziratokban szembeűnő a mű szóbeli eredete, és ezek közül H és P a legkorábbi, megállapításaimat elsősorban erre a két változatra alapozom.

Az írott változat szerzője két részre osztotta a *Krónikát*: egy prologusra és egy törzsszövegre. A prologus 1338 sorból áll (P 1–1338; H kézirat a 105. sornál kezdődik), és nincs önálló alcíme. A törzsszöveget a szerző a τὸ πῶς οἱ Φράγκοι ἐκέρδισαν τὸν τόπον τοῦ Μορέως alcímmel vezeti be, azaz: „Arról, hogyan foglalták el a frankok Morea földjét”.

A kijelölt cél értelmében a prologus a moreai események láncolatát készíti elő: megemlékezik a keresztes hadjáratokról, Konstantinápoly 1204-ben történt elfoglalásáról, és felvázolja az ezután kialakult földrajzi-politikai helyzetet a régióban. A csaknem másfél ezer verssőt az említett témák szerint könnyedén fel is lehet osztani három többé-kevésbé megegyező hosszúságú egységre.

¹¹ A. B. Lord: *The Singer of Tales*. Cambridge, Mass. (1960, 2001) 14.

¹² Shawcross: *i. m.* (2. j.) 124.

¹³ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 124–126.

A prológos első része véleményem szerint a 440. sorig tart, ahol, mint a legtöbb határvonalnál, szintén megfigyelhető az előző témát lezáró és a következőt megnyitó formula: ἐνταῦτα ἄρξομαι ἀπ’ ἐδῶ, θέλω τοῦ νᾶ σκολάσω ἐτοῦτο ὅπου ἀφηγήσομαι, ἄλλο νὰ καταπιάσω, τὸ πῶς ἐγένη ἢ ἔμποδος ἐκεινῶν τῶν πελεγρίνων, κὶ ἀφῆκαν τὸ ταξεῖδι τοὺς ἐκεῖνο τῆς Συρίας, κὶ ἀπῆλθαν κ’ ἐκερδίσασι τὴν Κωνσταντίνου πόλιν. – „Most abba fogok belekezdeni – mert szeretném lezárni ezt –, és azt fogom elbeszélni más dologra térve, hogyan ütköztek akadályba a zarándokok és szakították meg az utazásukat Syriába, hogy elmenjenek és elfoglalják Konstantinápolyt” (H 441–445). Azért idéztem a teljes mondatot, mert itt tisztán látszik a formula összegző, előremutató, témamegjelölő jellege. A 440. sorig tartott a *Krónikában* foglalt események bevezetője: a szerző az első kereszties hadjárattól kezdve röviden, százéves egységekben felsorolja a keresztiesek cselekedeteit, egészen a Bizánci Birodalom megdöntői, a kereszties államokba letelepedett első frankok, I. Geoffroy de Villehardouin és Montferrati Bonifác idejéig. Előbbi már a 162. sorban felbukkan.

A második szakasz ezután Konstantinápoly elfoglalását részletezi 588 sorban, az 1029. sorig. Ezt követően a prológusból fennmaradó rész két egységre tagolódik: az első, amely az 1198. sorig tart, a győztes frankok további tetteit mutatja be, a második pedig, amely az 1338. sorral végződik, a Bizánci Birodalom utódállamaira (különösképpen a Nikaiai Császárságra) összpontosít. Így tehát a prológust négy – vagy három – részre lehet osztani: az első majdnem négyszázötven sor a témamegjelölés, a második, csaknem hatszáz sor Konstantinápoly elfoglalása, a harmadik egység összesen mintegy háromszáz sora pedig a Bizánci Birodalom helyén létrejött államok bemutatása.

A szerző tehát felsorolja a *Krónikában* megörökített történet előzményeit, bemutatja az okokat, témáját elhelyezi térben és időben. A prológusban mindemellett nem olvasható egyértelműen megfogalmazott célkitűzés azon a nyilvánvaló tényen kívül, hogy a *Krónika* a hódító frankok (utódainak) sorsát és tetteit hivatott megörökíteni.

Megállapítható, hogy a prológos egységei egy-egy terület köré szerveződnek: a bevezetésben Syria és Jeruzsálem áll a középpontban, majd a szerző Konstantinápoly városára helyezi át a figyelmet, és legvégül a széthullott Birodalom helyén létrejövő államokat tárgyalja, előbb a nyugatiakat, utóbb a görögöket. A bevezetés ennyiben világosan eltér a törzsszövegtől, ahol az egyes szakaszok a legtöbb esetben egy-egy személy jelleme, cselekedetei köré szerveződnek (lásd alább). Fentieket a törzsszöveg elején található összegzés is egyértelművé teszi, ahol a krónikás megvallja, milyen szempontok alapján rendezte össze a prológust: δι’ ἀρχὴν θεμελίου εἶπα τὸ τῆς Συρίας, ὡσαύτως τῆς Ἀνατολῆς, ἔπειτα τῆς Πολέου, τὸ πῶς τοὺς τόπους ἐκεινοὺς ἐκερδίσασι οἱ Φράγκοι – „a kezdet kezdetén elmondtam Syria sorsát, majd hasonlóképp a Keletét [Kis-Ázsiáét], azután a Városét [Konstantinápolyét]: hogy hogyan foglalták el ezeket a földeket a frankok” (H 1344–1346). Világos tehát, hogy a mű bevezetője szándékoltnan földrajzi területek szerint szerveződött.

A KRÓNIKÁS LEHETSÉGES CÉLKITŰZÉSEI

A szerző a törzsszöveg legelején, immár egyértelműen kijelöli a *Krónika* megírásának célját, jóllehet a szöveg pontos értelméről megoszlanak a vélemények:¹⁴

κι ἂν ἔχῃς ὄρεξιν νὰ ἀκούῃς πρᾶξεις καλῶν στρατιώτων, νὰ μάθῃς καὶ παιδεύεσαι, ἃ λάχῃ νὰ προκόψῃς· εἰ μὲν ἐξεύρεις γράμματα, πιάσε ν' ἀναγινώσκῃς· εἰ τε εἶσαι πάλι ἀγράμματος, κάθου σιμά μου, ἀφκράζου· κ' ἐλπίζω, ἂν εἶσαι φρόνιμος, ὅτι νὰ διαφορήσῃς, ἐπεὶ πολλοὶ ἀπὸ ἀφήγησες ἐκείνων τῶν παλαιῶν, ὅπου ἤλθασιν μετὰ ἐκείνων, ἐπρόκοψαν μεγάλως.

„És ha arra vágnál, hogy derék vitézek tetteiről hallj, hogy tanulhass és nevelődhess, talán hasznodra lesz. Ha tehát ismered a betűket, kezdj el olvasni; ám ha írástudatlan vagy, ülj le mellém, és hallgass – és remélem, hogyha bölcs vagy, hasznod lesz belőle, hiszen sokan vannak, akik eme régiek után jöttek, nagyon is épülésére váltak a róluk szóló történetek.”

A részletet különféleképpen értelmezik a szakirodalomban: Schmitt szerint az utolsó sorokat ekképpen kell érteni: „sokan vannak nagyon is épülésére váltak azoknak az öregeknek a történetei, akik velük [ti. a korábban említett derék vitézekkel] együtt vagy után érkeztek”.¹⁵ Lurier ezzel szemben azt mondja, a mondat egyszerűbb és világosabb annál, hogy ilyen bonyolult értelmet lássunk bele, és a fent közölt fordítás mellett áll ki.¹⁶ Természetesen lehetséges, hogy valóban léteztek olyan öregek, akik a honfoglaló ősökkel együtt érkeztek Morea területére, és életben tartották a hírnevüket, ez a mondat azonban szerintem nem ezt jelenti. Bár a ὅπου helyzetéből adódóan valóban utalhatna a közvetlenül előtte álló szavakra (abban az esetben, ha a παλαιῶν szót *öreg*ek értelműnek fogadjuk el *régiek* helyett), az ἐκείνων azonban távolabb van a στρατιώτων-tól ahhoz, hogy a vitézeket jelölje.

Mivel a szerző ebben a néhány sorban világosan megfogalmazza a mű célkitűzését, ez a továbbiakban elvileg nem is lehetne kérdéses. E néhány sor szerint a *Krónika* azért készült, hogy példát mutasson a keletkezése idején már hanyatló Morea fiatalabb nemzedékeinek, tehát az elődök cselekedeteinek felsorolása elsősorban nevelő célzatú. Az olvasó mégis bizonytalan marad, mert a *Krónika* keletkezéséről keveset tudunk. Ha valóban nevelő célzattal készült, kik(nek) adták elő? Ki lehetett a célközönség? Hol hangozhatott el, hol volt igény rá? Arról nem is beszélve, hogy a hasonló, szájhagyomány útján terjedő hősköltemények legfontosabb célja általában nem a nevelés volt, sokkal inkább a közönség szórakoztatása, illetve az, hogy a dicső tettek ne merüljenek feledésbe. (Nem véletlenül mondja Lurier sem, hogy a bekezdés homályos értelmű.¹⁷) Ennek alapján úgy gondolom, nem egyetlen általános okot és célkitűzést kell meghatározni a *Krónika*val kapcsolatban. Talán közelebb járunk az igazsághoz, ha időrendben több változó okot és célt különböztetünk meg.

A *Krónika* keletkezésének időrendjét három szakaszra bonthatjuk: az első szakasz a szöveg születése, a szájhagyomány útján terjedő, külön előadott énekek korszaka. Ebben az idő-

¹⁴ H 1349–1355.

¹⁵ Schmitt: *i. m.* (1. j.) xli.

¹⁶ H. E. Lurier (transl.): *Crusaders as Conquerors – The Chronicle of Morea*. New York – London (1964) 107.

¹⁷ Lurier: *i. m.* (16. j.) uo.

szakban a célt viszonylag egyszerű meghatározni, hiszen minden bizonnyal ugyanaz, mint csaknem minden hasonló, szóbeli költeménynél: a fent említett szórakoztatás és az ekkor még valóban élő – *κάλιοι στρατιώται* – derék vitézek teteteinek életben tartása és felemlegetése.

A *Krónika* keletkezésének második szakasza véleményem szerint az ősváltozat lejegyzésének ideje. A ránk maradt szövegváltozatokból egyértelmű, hogy a *Moreai Krónika* egyik ma létező kézírata sem lehetett az eredeti (az archetypus).¹⁸ A két legkorábbi szöveg, *H* és *B* kéziratok, azaz az ófrancia és a legrégebb görög változat előtt mindenképpen léteznie kellett egy őskrónikának. Véleményem szerint ennek az őskrónikának – helyesebben fogalmazva az őskrónikásnak – lehetett az a célkitűzése, amit a *H* kézirat fent idézett soraiban olvashatunk, azaz a példamutatás. Ezt látszik alátámasztani az őskrónika keletkezési ideje is. Bizonyosnak tekinthetjük ugyanis, hogy a *Krónika* valamilyen írott változata az 1320-as években már létezett.¹⁹ Az Achaia Fejedelemség a hosszú és dicsőséges virágkor után kevéssel 1320 előtt indult gyors hanyatlásnak. A *Krónikában* is tisztelettel és szeretettel emlegetett III. Sir Nicolas de Saint-Omer, Achaia marsallja, Morea *bailli*-ja és az ország valaha élt egyik legnépszerűbb és legbefolyásosabb nemese 1314-ben halt meg, uralkodását pedig korábban soha nem tapasztalt zűrzavar követte.²⁰ Rövid ideig névleg még fennállt a régiek hatalma: 1318-ig Mathilde de Hainaut, a *Krónikában* is még éppen szerepet kapó Florent de Hainaut és Isabelle de Villehardouin örököse volt az Achaia Fejedelemség hercegnője, de már az ő uralkodása is dicstelen véget ért. Morea földje több részre szakadt, mint valaha: területei hol az itáliai hatalmak, hol a Katalán Kompánia nevű zsoldoscsapat, a bizánci görögök vagy az oszmán törökök uralma alá kerültek. Az utolsó moreai hűbérbirtokot 1430-ban a bizánciak, 1453-ban pedig törökök foglalták el.²¹ Mindezek alapján alighanem méltán gondolhatjuk, hogy 1320 körül, az őskrónika keletkezésének idején a moreai népben még élénken élhetett az elvesztett virágkor emléke, és a kialakult társadalmi-politikai helyzet nyomós okot szolgáltatott rá, hogy a helyiekben felerősödjön a nosztalgia. Utóbbi pedig meghatározó jellegzetessége a *Moreai Krónikának*, amely a letűnt lovagkort igyekszik felidézni egy olyan időszakban, amikor a folyamatos területi veszteségek és bizonytalanság miatt az egész állam válsághelyzetbe került, és a helyieknek rengeteg megpróbáltatást kellett kiállniuk.²² Ilyen csatározásokkal teli, bizonytalan időkben természetes, hogy szükség mutatkozott a példamutatásra (és akár egy reménybeli új, dicső moreai nemzedék kinevelésére – hiszen ezekben az években ilyen nem létezett, legalábbis nem a régiekhez fogható).

¹⁸ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 42; Lurier: *i. m.* (16. j.) 37–38.

¹⁹ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 47. A *Krónika* különböző változatairól és keletkezésének lehetséges időpontjáról (időpontjairól) lásd: Török Á.: Hősköltemény a Moreai Krónikában. *AntTan.* 55 (2021) 31–56, 35–39.

²⁰ Ph. Perra: Οικογένεια Σεντ Ομέρ. *Εγκυκλοπαίδεια Μείζονος Ελληνισμού*. Βοιωτία (2011) 3.2; A. Bon: *La Morée franque. Recherches historiques, topographiques et archéologiques sur la principauté d'Achaïe*. Paris (1969) 707. A Saint-Omer fivérek sorsáról és a *Krónikában* betöltött szerepéről lásd: Török Á.: Magyarok a Moreai Krónikában. *AntTan.* 56 (2022) 57–93.

²¹ A kereszties államok felemelkedéséről és bukásáról lásd bővebben: M. Angold: After the Fourth Crusade: The Greek Rump States and the Recovery of Byzantium. In: *The Cambridge History of the Byzantine Empire*. Ed. J. Shephard. New York (2008) 731–758, illetve D. Jacoby: After the Fourth Crusade: The Latin Empire of Constantinople and the Frankish States. In: *The Cambridge History of the Byzantine Empire*. Ed. J. Shephard. New York (2008) 759–778.

²² A letűnt kor iránt érzett nosztalgiáról és az 1320-as évek válsághelyzetéről bővebben lásd: Shawcross: *i. m.* (2. j.) 244–249.

A *Krónika* keletkezésének harmadik szakasza az az időszak, amelyben a ránk maradt szövegváltozatok készültek. Bár *H* kézirat korát nem lehet pontosan meghatározni, csaknem bizonyos, hogy a XIV. század közepén jött létre.²³ 8469. sora III. Érard le Maure-t, Arkadia urát említi (Ἀράρδον τὸν ὠνόμασαν, ὁ ἀφέντης Ἀρκαδίας), amiből a kutatók arra következtetnek, hogy a nemes a kézirat keletkezésének idején még életben lehetett.²⁴ Mivel Érard 1338-ban lett Arkadia ura, és 1388-ban halt meg, a *H* kéziratot a két dátum közötti években írhatták. A le Maure-nemzetség volt az egyetlen moreai nemesi család, amelynek sikerült megtartania a hatalmát a XIV. század második felében is.²⁵ Shawcross meggyőzően érvel amellett, hogy a *Krónika* számukra készülhetett, mert a letűnt kor nagy hősei közül feltűnően sokan a le Maure-ok ősei voltak: a sűrűn emlegetett Bruyères, Nully, Rosières, Aunoy és Cors családokból származó kiváló elődök vére csörgedezett az ereikben.²⁶ Ha ezt elfogadjuk, elképzelhető, hogy a krónikás célkitűzése – feltehetőleg megrendelésre – ennek a nemesi családnak a magasztalása volt.

A *Krónika* három, időrendben változó irodalmi célját tehát így összegezzük: a hódító lovagok, mint a közönség szórakoztatása, a példamutatás a következő nemzedéknek, illetve a le Maure-család (őseinek) dicsérete. Mindebből egyértelműen arra lehet következtetni, hogy a szöveget több helyen, számos sorában átdolgozták, szerkesztették, hogy minél jobban igazodjon a változó elvárásokhoz. Nem csoda tehát, hogy a szakirodalom máig sem tudta teljes bizonyossággal meghatározni a *Krónika* keletkezésének okát és célját. Az mindenesetre valószínűnek látszik, hogy a szöveg több átalakuláson esett át, ami jelentős hatással lehetett a ma olvasható mű felépítésére, összetételére és az egyes részletekben érezhető hangsúlyokra.

A MOREAI KRÓNIKA SZERKEZETE

Miután a szerző röviden bemutatta Syria, Kis-Ázsia és Konstantinápoly sorsát, rátér a mű fő helyszínére: Moreára. A kereszties frankok történetének első „éneke” véleményem szerint az 1339. sortól a 2127. sorig tart, azaz összesen 789 verset tesz ki. Ebben az egységben a krónikás a cél kitűzése után beszámol Morea területeinek elfoglalásáról és I. Geoffroy de Villehardouin uralkodásáról. Eleinte Champagne grófjának rokonait állítja előtérbe, ezek után azonban I. Geoffroy de Villehardouin lesz a főhős. Egyértelműen megállapítható, hogy ez a szakasz I. Geoffroy személye köré szerveződik, ami a következő lezáró-bevezető formulából is jól kiolvasható: ἐνταῦτα γὰρ ἀφήνω ἔδῳ νὰ γράψω καὶ νὰ λέγω διὰ ἐκεῖνον τὸν μισὶρ Ντζεφρὲ – „most pedig megállok ama Sir Geoffroy történetének leírásában és elbeszélésében” (*H* 2128–2129).

A formulát megelőző szakasz különösen érdekes része a *Krónikának*. A szerző a 2075–2127. sorok között a görög–frank együttélés alapszabályait mutatja be, kevéssel előtte pedig

²³ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 35; D. Jacoby: Quelques considérations sur les versions de la Chronique de Morée. *Journal des savants* (1968) 133–189, 149; B. Schartau: *Codices Graeci Haunienses, Ein deskriptiver Katalog des griechischen Handschriftenbestandes der Königlichen Bibliothek Kopenhagen*. København – New York (1994) 384–385; Lurier: *i. m.* (16. j.) 36.

²⁴ Lurier: *i. m.* (16. j.) uo.

²⁵ C. H. F. J. Hopf: *Chroniques gréco-romanes: Inédites ou peu connues, publiées avec notes et tables généalogiques*, Berlin (1873) 472.

²⁶ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 248.

(H 1903–1967) klasszikus eposzi seregszemlélet tart az első moreai nemesek között: név szerint sorolja fel az első hullámban letelepedett frankokat, és elmondja, ki melyik hűbérbirtokot, mennyi lovagi honoráriummal (καβαλλαρίων φίε) szerezte meg. Utóbbit alább részletelesen tárgyalom.

A következő szakaszt véleményem szerint a *Krónika* 2128–2720 sorai jelentik. Az egység ismét közel hétszáz versből áll. Miután a szerző lejegyezi, miként lett I. Geoffroy de Villehardouin az Achaia Fejedelemség hercege, rátér az örököse, II. Geoffroy de Villehardouin sorsára. Kalandos szerelmi történetet idéz fel róla, amelyben azonban nem sok a történelmi igazság: a herceg a *Krónika* szerint engedély nélkül vette el Courtenay Róbert latin császár lányát, és ezzel feldühítette az uralkodót.²⁷ A történet toposzként tér vissza a *Krónikában*: néhány ezer sorral később a herceg névrokona, Sir Geoffroy de Bruyères is asszonyrablásra vetemedik (H 5739–5921). A szerző ezek után összekeveri az előző és az aktuális uralkodót: azt mondja, II. Geoffroy segítséget kért a helyi templomoktól a még uralma alá nem került városok elfoglalására, de mivel nem segítettek, haragjában megbüntette őket. Ennek következményeképp a pápához kell járulnia bűnbocsánatért (H 2640 skk.). Ez azonban valójában I. Geoffroy-val, a hódítóval történt.

A 3042. sorig tartó harmadik egység főszereplője II. Villehardouin Vilmos, aki befejezte az apjától megkezdett hódítást. A krónikás beszámol Monemvasia három évig tartó könyörtelen ostromáról, amely során a helyiek éhségükben kénytelenek voltak megenni az egereket, a macskákat és társaik holttestét is (H 2930–2940). A harmadik egység végére Morea egész területe Vilmos kezére kerül.

Miután a szerző száz sornál is rövidebb szakaszban kitekint a Nikaiai Császárság kortárs történéseire, a megelőzővel csaknem pontosan megegyező hosszúságú részlet következik I. Guy de la Roche főszereplésével (H 3138–3463). A nagyúr háborút indított II. Vilmos ellen, és számos nemes csatlakozott hozzá – köztük például a híres Geoffroy de Bruyères és a Saint-Omer fivérek. A *Krónika* nem a nézeteltérés valódi okát írja le. Fogalmazásmódjával valamelyest el is fedí Guy de la Roche felelősségét. Bár valójában a nagyúr követett el árulást, a *Krónika* inkább Vilmos rovására igyekszik bemutatni a történeteket. Ennek talán az lehet az oka, hogy a Vilmos ellen felsorakozó erők nagy része a le Maure-nemzetség őse volt.²⁸

A *Krónika* szakaszait, énekeit egészen eddig viszonylag egyértelműen el lehetett határolni egymástól, mert a szerző maga is világosan kijelöli a választóvonalakat. A következő szakasz azonban nehezebben körvonalazható, mert a törzsszöveg legtöbb egységétől eltérően nem egy bizonyos személy áll a középpontjában, hanem egy jelentős történelmi esemény, a

²⁷ Geoffroy valójában Róbert nővérét, Ágnest vette feleségül. A történet hasonlóan (helytelenül) szerepel a frankok törvénykönyvének, a *Liber Consuetudinum Imperii Romaniae*-nak harmadik fejezetében. A két részlet azonban ezen a tényen kívül nem hozható párhuzamba egymással – nem látszik, hogy bármilyen közvetlen kapcsolat lenne közöttük. P. Canciani (ed.): *Liber Consuetudinum imperii Romaniae, in Venetorum et Francorum ditionem redacti, concinnatus in usum Principatus Achajae a Serenissima Republica Veneta*. In: *Barbarorum leges antiquae* III. Venezia (1785) 495–534, 499.

²⁸ A háborúról lásd bővebben: J. Longnon: The Frankish States in Greece, 1204–1311. In: *A History of the Crusades. Vol. II: The Later Crusades 1189–1311*. Eds. R. L. Wolff – H. W. Hazard. Wisconsin (1969) 235–276; K. M. Setton: *The Papacy and the Levant (1204–1571), Volume I: The Thirteenth and Fourteenth Centuries*. Philadelphia (1976); P. Donvito: Athens vs. Sparta: The War of the Euboeote Succession. *Medieval Warfare* 5/4. (2015) 44–49, 48; J. Longnon: The Frankish States in Greece, 1204–1311. In: *A History of the Crusades, Volume II: The Later Crusades, 1189–1311*. Eds. K. M. Setton – R. L. Wolff – H. W. Hazard. Madison, Milwaukee – London (1969) [1962] 234–275, 245–246.

pelagóniai ütközet, és hol az achai frankok, hol a nikaiaiak szempontjából tudósít. A részlet a 3464. sortól a 4342. sorig terjed, így összesen 879 sorból áll. A krónikás itt az események bemutatása mellett két személy szerepét is kihangsúlyozza: önálló szakaszokat szentel II. Villehardouin Vilmosnak és Sir Geoffroy de Bruyères-nek, ezáltal sok rövidebb egységre darabolja a csata hosszú elbeszélését. Véleményem szerint azonban azért tekinthetjük mégis egy egységnek, mert teljes egészében az ütközet köré szerveződik, és a történelmi esemény egyben tartja a rövidebb cselekményeket is. Annál is inkább indokolt, hogy a pelagóniai ütközetet ilyen szokatlanul hosszú szakaszban tárgyalja a mű, mert hosszú távon itt fordult meg Morea és a Bizánci Birodalom sorsa.

A hetedik szakasz (H 4343–4678) ismét egyetlen személyhez köthető: a pelagóniai vereség után hazatérő Sir Geoffroy de Bruyères Moreában találkozik a Párizsból hazaérkező Guy de la Roche nagyúrral, és szemtanúja lesz a moreai nemesasszonyok gyűlésének, akik azon tanakodnak, hogyan szabadíthatnák ki férjeiket a fogságból. Miután Vilmos helyett túszként Konstantinápolyba küldik Marguerite de Nullyt II., a herceg visszatér, és kiújul a háború az Achaia Fejedelemség és a Nikaiai Császárság között.

A nyolcadik szakasz (H 4679–4884) valamivel több mint kétszáz sora a prinitisai csatát beszéli el, ami a *Krónika* egyik legkülönösebb és legfigyelemreméltóbb részlete. Amellett, hogy a szerző érezhetően színesebben írja le az összecsapást, mint más helyeken, beszámol egy angyal megjelenéséről is, aki elmondása szerint vagy Szent György, vagy maga Jézus lehetett. Mivel a *Krónikában* másutt sehol sem olvasható hasonló utalás, a szakasz látványosan kitér a szövegből. A jelenet középpontjában egy Jean de Catavas nevű lovag áll, aki kivételes bátorságával szerezte meg a győzelmet az ütközetben.

A következő szakaszban a szerző csaknem háromszázötven sorban ismét visszatér a nikaiai erőkre. Itt sem egyetlen főszereplőt helyez előtérbe, ami itt érthető, mert a nikaiaiaknak nem kell példaként megjelenniük a fiatal moreai nemzedék számára.

A tizedik egységben azonban újfent egy nagyszerű lovag, Sir Ancelin de Toucy páratlan vitézségéről tudósít a makry-plagi ütközetben (H 5229–5738). A tizenegyedik egység csaknem kétszáz sora Sir Geoffroy de Bruyères kalandját meséli el, amely során az ellentmondásos személyiségű hős ezúttal asszonyt rabol (H 5739–5921). Ezután I. Anjou Károly trónra jutása kerül a középpontba (H 5922–6240), majd II. Sir Nicolas de Saint-Omer bölcsessége és a viterbói egyezmény létrejötte (H 6241–6519). A következő szakasz pedig azt beszéli el, miként érkezett Sir Galeran d'Ivry Moreába, és hogyan vált *bailli*-vá (H 6520–6771).

A számos dicső személy sorsának és tetteinek leírása után ismét olyan egység következik (immár a tizenötödik), amely egy történelmi eseményre, a tagliacozói csatára összpontosít (H 6772–7130). A krónikás magától értetődően hangsúlyozza, hogy Anjou Károly a moreai vitézek kiválóságának köszönhetően aratott győzelmet.

A *Krónika* 7131–7300. sorai Sir Geoffroy de Bruyères haláláról tudósítanak, az ezután következő csaknem ötszáz sor pedig – II. Sir Nicolas de Saint-Omerrel a főszerepben – Marguerite de Nully örökösödési tárgyalását részletezi (H 7301–7752). A krónikás ezután elbeszéli II. Villehardouin Vilmos halálát (H 7753–7955), majd bővebben kitér a la Rochenemzetség tagjaira (H 7956–8055). A következőkben ismét II. Nicolas de Saint-Omer kap szerepet (H 8056–8109), majd az ifjabbik Geoffroy de Bruyères (H 8110–8473), akinek kalandját alább bővebben tárgyalom. A *Krónika* végül elmondja, hogyan lett Florent de Hainaut az Achaia Fejedelemség hercege (H 8474–8802), majd legvégül kitér a ióanninai eseményekre (H 8803–9235).

Fentiek alapján a *Moreai Krónika* szövegét összesen huszonhét különálló egységre lehet bontani, mégpedig:

	Prológus	Szakasz	Sorok száma
1.	Syria	1–440	440
2.	Konstantinápoly ostroma	441–1029	589
3.	Konstantinápoly további sorsa	1030–1198	168
4.	Asia Minor	1199–1338	140
A moreai frankok története			
5.	I. Geoffroy de Villehardouin	1339–2127	789
6.	I. Geoffroy de Villehardouin és II. Geoffroy de Villehardouin	2128–2720	693
7.	II. Villehardouin Vilmos	2721–3042	322
8.	(Kitekintés a görögökre)	3043–3137	94
9.	I. Guy de la Roche	3138–3463	326
10.	A pelagóniai ütközet (Geoffroy de Bruyères)	3464–4342	879
11.	Sir Geoffroy de Bruyères	4343–4678	336
12.	A prinitisai ütközet – Jean de Catavas	4679–4884	206
13.	(Kitekintés a görögökre)	4885–5228	344
14.	Sir Ancelin de Toucy	5229–5738	510
15.	Sir Geoffroy de Bruyères	5739–5921	183
16.	I. Anjou Károly	5922–6240	319
17.	II. Sir Nicolas de Saint-Omer	6241–6519	279
18.	Galeran d'Ivry	6520–6771	252
19.	A tagliacozói csata (II. Villehardouin Vilmos)	6772–7130	359
20.	Sir Geoffroy de Bruyères	7131–7300	270
21.	II. Sir Nicolas de Saint-Omer	7301–7752	452
22.	II. Villehardouin Vilmos	7753–7955	203
23.	A de la Roche-nemzetség	7956–8055	100
24.	II. Sir Nicolas de Saint-Omer	8056–8109	54
25.	Az ifjabb Sir Geoffroy de Bruyères	8110–8473	364
26.	Florent de Hainaut	8474–8802	329
27.	A ióanninai események	8803–9235	433

Összességében tehát megállapíthatjuk, hogy a *Krónika* teljes ránk maradt szövege huszonhét egységre osztható. Ebből huszonkettő ötszáz sornál, további kettő hatszáz sornál rövidebb, három darab pedig nagyjából hétszáz és kilencszáz sor terjedelmű. Látható, hogy ezek viszonylag könnyen előadható énekek – az *Odysseia* énekei is hasonlóan hosszúak. A tizedik énekekben pedig a daraboltság és az oszthatóság ellensúlyozza az egység szokatlan hosszát.

A huszonhét egységből négy a prológus része, amelyben a szerző helyszínnek szerint szerkeszt, huszonhárom pedig a moreai frankok történetét tárgyalja. Utóbbiak közül kettő kitekintés a Nikaiai Császárságra (8, 13). Véleményem szerint ez a két „ének” inkább a történet egységességét, a történeti események logikus rendjét és érthetőségét hivatott biztosítani, és mivel nem tartoznak szorosan a moreai „nagy régiek” történetéhez, nem feltétlenül érdemes

azt gondolni, hogy ezek is a krónikás eredetileg kitűzött célját – a példamutatást – szolgálják. Az így fennmaradó huszonegy egység közül tizennyolc (és fél) mutatja be egyértelműen egyetlen kiválasztott főszereplő cselekedeteit. Az alábbiakban előbb ezeket az énekeket elemzem röviden, majd kitérek a fennmaradó három „kivételre” (10, 19, 27).

Sir Geoffroy de Bruyères egyértelműen központi szerepet tölt be három énekben is (11, 15, 20), de a tizedikben, a pelagóniai ütközet során is „saját hőskölteményre” érdemesítik. Emellett unokaöccsét és névrokonát, az ifjabb Geoffroy-t is önálló egységben énekelik meg a *Krónikában*.

Népszerű szereplő II. Villehardouin Vilmos is, aki két és „fél” alkalommal tölt be főszerepet: a 7., 22. és 19. énekekben. Bár utóbbiban szigorúan véve nem lehet meghatározni főszereplőt (hiszen Anjou Károly és Vilmos tettei is jelentősek), a *Krónika* mégiscsak hangsúlyozza, hogy Károly Vilmos szakértelmének és hozzáértésének köszönhetően nyerte meg a tagliacozzói csatát (H 6967–7106). Emellett említésre érdemes, hogy a Villehardouin-dinasztiához további két ének köthető.

II. Nicolas de Saint-Omer ugyancsak három szakaszban játszik főszerepet (17, 21, 24), bár ezek közül az egyik mindössze 54 sorból áll, így talán túlzás teljes, önálló értékű éneknek tekinteni. A la Roche-nemzetség is hangsúlyos, hiszen a két főszerep mellett (9, 23) Guy de la Roche-nak fontos jelenése van a 11. énekben is.

Fentiek alapján tehát azon tizennyolc ének közül, amely egy-egy személyt helyez középpontba, tizenhárom mindössze négy nemesi családra összpontosít:

Bruyères-nemzetség	11, 15, 20, 25, (10)
Villehardouin-nemzetség	5, 6, 7, 22, (19)
Saint-Omer-nemzetség	17, 21, 24
La Roche-nemzetség	9, 23

A három „kivétel” (10, 19, 27) mindegyike egy-egy fontosabb ütközetet beszél el. Ezek közül két szakaszban – miként fent leírtam – egy-egy lényegesebb szereplőt meg tudunk határozni, bár hozzá kell tennünk, hogy nem olyan hangsúlyosak, mint más énekek főszereplői.

A fentieket megerősítheti, hogy a *P* kézirat margóján latin nyelvű, szerkezeti beosztásra utaló megjegyzések olvashatóak. Eredetüket, összefüggéseiket érdemes lehet részletesebben vizsgálni.

A törzsszöveg összesen 7897 verssorból áll. Ha azonban azt tekintjük, hogy a *Krónika* francia nyelvű változata, a *B* kézirat időben tovább tárgyalja az eseményeket, valószínű, hogy eredetileg a görög szöveg is jelentősen több egységet tartalmazott, mint amennyi ránk maradt.²⁹ A szakirodalomban egyetértés van abban, hogy a franciához hasonlóan a görög nyelvű *Krónika* is 1304-ig örökíthette meg a moreai eseményeket.³⁰ Ha ezt elfogadjuk, a *B* kézirat hosszából ítélve a *H* kézirat eredetileg akár tizenötezer sorból is állhatott, tehát lehetséges, hogy

²⁹ A *B* jelű kézirat: Bibliothèque Royale de Bruxelles, no. 15702. A francia nyelvű *Krónika* címe: *C'est le livre de la conquête de Constantinople et de l'empire de Romanie, et dou pays de la princée de la Morée, qui fu trové en un livre qui fu jadis del noble baron messire Bartholomé Guys, le grand connestable, lequel livre il avoit en son chastel d'Estives*. A francia *Krónikából* a későbbiekben J. A. Buchon: *Recherches historiques sur la principauté française de Morée et ses hautes baronnies*. Paris (1875) szövegkiadása szerint fogok idézni, fejezetszámait A. V. Arsdall – H. Moody: *The Old French Chronicle of Morea*. New York (2015) beosztása szerint jelölöm.

³⁰ Lurier: *i. m.* (16. j.) 36.

az elkészült szövegnek kevesebb mint kétharmada maradt ránk. Az alábbiakban az ófrancia nyelvű *Krónika* szövege alapján megkísérlem megállapítani a középgörög változat további lehetséges egységeit és azok témáját.

A francia változat hosszát figyelembe véve elképzelhető, hogy az eredeti görög szövegből (nem a ránk maradt kéziratból!) 5500–5700 sor is hiányozhat. Ennek a hiányzó szakasznak az első egysége (hangsúlyozom, a *B* kézirat fejezeteinek hosszából kiindulva) mintegy 460 sorból állhatott. Egy görög lovag szerencsétlen kalandját meséli el, akit az ófrancia szöveg a Foty (Φώτη?) névvel említ. Ezután egy eredetileg hozzávetőleg 780 soros részben a krónikás Pierre de Surie politikai intézkedéseit mutatja be, aki a nápolyi II. Károly király követeként érkezett Moreába. A következő, 700 soros egység Ruggero di Lauria itáliai lovag tetteiről szól, majd közel 400 sorban elbúcsúznak Florent de Hainaut hercegtől. Újabb 400 sor az özvegyéről, Isabelle de Villehardouinról mesél. Az események sorát egy rövidebb, 300 soros egység folytatja Philippe de Savoie-ról, Isabelle új férjéről – és egyúttal az Achaia Fejedelemség új hercegéről –, majd egy közel 550 soros ének II. Guy de la Roche-ról, Athén uráról következik. Egy újabb, 200 soros bizánci kitérő után a szerző még 550 versben visszatérhetett Philippe de Savoie-hoz, majd III. Sir Nicolas de Saint-Omerhez. Az utóbbiról szóló, eredetileg csaknem 300 soros részlet tartalmában kísértetiesen hasonlít elődje és rokona, II. Nicolas de Saint-Omer tárgyalás-jelenetéhez a *Krónika* 21. énekében. Ezután a nápolyi II. Károly király Raimondas nevű lovagjának a sorsát részletezi (370 sor), majd alig 200 sorban rátér III. Nicolas de Saint-Omer szerelmi ügyeire. Legvégül egy korinthusi tanácskozásról tudósít közel 300 sorban.³¹

A görög nyelvű *Krónika* lehetséges folytatásának szerkezete:

	A szakasz központi témája	Sorok száma
28.	Foty nevű görög nemes	460
29.	Pierre de Surie	780
30.	Ruggero di Lauria	700
31.	Florent de Hainaut	400
32.	Isabelle de Villehardouin	400
33.	Philippe de Savoie	300
34.	II. Guy de la Roche	550
35.	(Kitekintés a görögökre)	200
36.	Philippe de Savoie	550
37.	III. Sir Nicolas de Saint-Omer	300
38.	Raimondas lovag	370
39.	III. Sir Nicolas de Saint-Omer	200
40.	Korinthusi tanácskozás	300

Bár a fenti szerkezet a francia változat hossza alapján készült pusztá feltételezés, a *Moreai Krónika* eredeti változata akár negyven énekből is állhatott, amelyből huszonnyolc kifejezetten egy-egy személy cselekedetei köré épült. A feltételezett további tizenhárom ének mindegyike hasonló hosszúságú lenne, mint az első huszonhét: kilenc közülük ötszáz sornál rövidebb, kettő valamivel hosszabb, további kettő pedig hétszáz sornál is terjedelmesebb. A vázolt

³¹ *B* §661–1024.

negyvenénekes szerkezetnek vannak kevésbé magyarázható elemei is: hogy kerül például az általában háromszáz-négyszáz soros egységek közé egy alig ötvensoros (24)? Mindemellett az 5500 sor további százharmincöt-száznegyven *foliumot* jelentene a kéziratban. A *H* kézirat végéről azonban nem hiányzik ennyi. Talán volt egy másik, azóta elveszett kézirat is, amely a *H* kéziratban leírt szöveg közvetlen folytatása lehetett?

A kérdések mellett annyit megállapíthatunk, hogy a korábban jelentős szerepet kapó Villehardouin és la Roche-dinasztia egy-egy énekkal „gyarapodott” a meglévőkhöz túl, a Saint-Omer család pedig kettővel.

A *Moreai Krónika* szerkezete ezen szempontok alapján tehát átláthatóbb. Keletkezésének megértéséhez pedig érdemes megvizsgálni, hogy a szerkezet mennyiben tükrözi létrejöttének azt a három lehetséges célját, amelyekről e tanulmány első részében írtam. Az alábbiakban a fennmaradt huszonzét görög szakasz elemzésére szorítkozom.

A szerkezetet fordított sorrendben érdemes összevetni a célokkal, úgy gondolom ugyanis, hogy a később felmerülő igények fejthetők le a legkönnyebben a szövegről. Az alábbiakban elsőként arra keresem a választ, hogy – a korábbi hősi énekek toldásaként – a *Moreai Krónika* mely részei készülhettek megrendelésre, illetve mely részei azok, amelyeknek ősváltozata eredetileg valószínűleg a peloponnésosi frankok számára született.

A kutatók (fent kifejtett) sejtése szerint a *Krónika* ránk maradt változata a le Maure család megrendelésére készült.³² Mindenekelőtt azzal érvelnek, hogy a le Maure-ok ősei (a Bruyères, Nully, Rosières, Aunoy és Cors nemzetségek) fontos szerepet játszanak a *Krónikában*.³³ E családok közül, miként azt fent bemutattam, mindössze egyetlen játszik valóban komoly szerepet a műben: a Bruyères-dinasztia. A két Geoffroy aligha állít követendő példát a következő nemzedék elé, történeteik azonban rendkívül szórakoztatóak. Jellegzetes személyiségük és a történeteikben fellelhető több népmesei motívum miatt valószínűtlen lenne, hogy a krónikás megrendelői kérésre a rájuk vonatkozó egységeket utólag szerkesztette a műbe – kézenfekvőbb az, hogy a tetteikről már a „nagy öregek” is énekeltek. A *Krónika* vázolt szerkezetéből kiindulva úgy gondolom, ennél többet nem lehet megállapítani arról, hogy a krónikás pontosan mit tehetett hozzá a műhöz a le Maure család kedvéért – leszámítva némely különös utalásokat a *Krónikában* leírt események idején még egyáltalán nem fontos nemzetségekre és őseikre.³⁴

Mivel a műben szereplő hősök mindegyike jó példaként állítható az új nemzedék elé, a *Krónika* keletkezésének második szakaszára térve két fontos kérdés merül fel: melyek azok az események, kik azok a hősök, akikről korábban is énekelhettek a moreaiaiak? Ezzel szemben pedig mely részek kerültek a *Krónikába* a szerkesztés során abból a célból, hogy összetartsák, egységesítsék a történetet?

A vizsgálatot az egyik legnépszerűbb családdal érdemes kezdeni. A Saint-Omer-nemzetség III. Sir Nicolas de Saint-Omer halálával kihalt, így a *Moreai Krónika* feltételezett keletkezésének idején senki sem érezhette magáénak a történetüket. Annak alapján, hogy milyen sokat szerepelnek, és II. Sir Nicolas de Saint-Omer a harmadik leggyakrabban emlegetett nemes az egész műben, úgy gondolom, szinte bizonyos, a családról már korábban is léteztek dicsőítő

³² Az érveket lásd többek között: Schmitt: *i. m.* (1. j.) 624; Shawcross: *i. m.* (2. j.) 248–249; Lurier: *i. m.* (16. j.) 307.

³³ Shawcross: *i. m.* (2. j.) 46–49.

³⁴ A le Maure-nemzetség kevésbé neves tagjainak említései a *Krónikában*: *H* 1325, 1912–1913, 1946, 3162, 3271–3272, 4506, 6621, 6638, 6693, 6726, 6887, 7135, 7310, 7314, 7318, 7325, 7428, 7429, 8436, 8461–8462, 8464, 8466, 8469, 8760.

énekek – természetesen azok is készülhettek megrendelésre.³⁵ Mivel a történeti valóságban szinte páratlan befolyással és gazdagsággal bíró III. Nicolas de Saint-Omer éppen a *Krónika* által megörökített időszak végén, 1304-ben ért hatalma csúcsára, második *baillis*ága éveiben, azt is elképzelhetőnek tartom, hogy a *Krónika* egyes ősrészletei az ő kérésére készülhettek.

Tetteik jellegéből és jelentőségéből adódóan (továbbá azért, mert ők családjuk egyetlen jeles képviselői, és szintén nem tudunk később élt rokonaikról, akiknek érdekében állhatott esetleg fizetni azért, hogy megénekeljék a tetteiket) szinte bizonyosnak tartom, hogy Ancelin de Toucy és Jean de Catavas, a két sokat magasztalt lovag, a makry-plagi csata és a prinitisai ütközet hősei is rendelkezhettek saját hőskölteménnyel, amelyek a többtől függetlenül kerültek a *Krónika* írott változatába. Nem lenne meglepő, ha az Achaia Fejedelemség uralkodó hercegeiről, a Villehardouinokról is léteztek volna már korábban is dicsőítő költemények.

A fentiek fényében tehát valószínűnek tűnik, hogy a *Moreai Krónika* nem „egy mű”, hanem több – különböző okokból létrejött, különböző megrendelésekre készült – rövidebb hősköltemény összedolgozásából született. Lehetséges, hogy a szerző eredetileg inkább szerkesztőként működve ezeket a több forrásból eredő, egymástól független udvari és népi költeményeket egységesítette a ma olvasható folyamatosan haladó történeté.

Ez a válaszkísérlet mindenesetre nem lehet több óvatos javaslatnál, hiszen a fent bemutatott adatokból nyilvánvalóan nem lehet végleges, pontos következtetéseket levonni. Mindenesetre úgy gondolom, kijelenthetjük, hogy az átfogó szerkezeti elemzés új megvilágításba helyezheti mindazt, amit eddig a *Krónikáról* gondoltunk, illetve közelebb vihet ahhoz, hogy megértsük a mű keletkezésének összetett folyamatát.

A MOREAI KRÓNIKA ÉS A CHANSON DE GESTE-EK

A részlet, amelyből kiindulva a szerkezeti elemzést végeztem, az ifjabb Geoffroy de Bruyères csaknem négyszáz soros kalandja. A jelenet – a történeti valóságban sokkal később végbe ment eseményeket követően – a *P* kézirat végén önállóan szerepel, míg a *H* kéziratban a megfelelő helyen, a 8110. sortól a 8473. sorig terjedő szakaszban (25. ének) találjuk.³⁶

A történet szerint Geoffroy de Bruyères Franciaországból érkezett az Achaia Fejedelemségbe azért, hogy átvegye nagybátyja, az idősebb Geoffroy de Bruyères lovag örökségét, Karytaina területeit és kastélyait. Ez azonban a törvények szerint nem valósulhatott meg, mert II. Villehardouin Vilmos korábban elkobozta a nagybátyjától a birtokát, majd később „új ajándékként” adta vissza neki.³⁷ Miután a Károly király által összehívott tanács visszautasította a kérését, úgy gondolta, nem térhet vissza Franciaországba dolgavégezetlenül, üres kézzel, mert elveszítené a becsületét. Ezért, miután beszélt egy olyan férfival, aki ismerte Karytaina várainak tulajdonságait és védelmét, betegséget tetetett és megkérdezte a helyiektől, hol ta-

³⁵ A Saint-Omer család jelentőségéről és népszerűségéről lásd: Török: *i. m.* (19. j.) 60–62, 65–76.

³⁶ Schmitt szövegkiadásában a részlet utólag a helyére került, így a történet *P* kiadásában is a 8110–8473 sorokban olvasható, holott eredetileg a kézirat legvégén szerepel.

³⁷ Az eredeti moreai hűbértulajdonok a hódítóké voltak, teljes öröklési joggal (tehát bárki megörökölhette azokat, ha valakit a tulajdonos örökösévé tett a végrendeletében). Az új ajándékként kapott területeket már csak vér szerinti rokon örökölhette. Ezért az idősebb Geoffroy de Bruyères is csak vér szerinti gyermekére hagyhatta örökül – ilyen pedig nem volt. Mindezt a *H* kézirat 8150–8163 sorai részletezik. Az achainai törvényekről lásd bővebben Canciani: *i. m.* (21. j.) szövegkiadását.

lálhat gyógymódot a hasfájására. Azt mondták neki, Araklovon (Αράκλοβον) várában van egy gyógyító erejű forrás, így Geoffroy letáborozott a vár közelében, és tíz napon keresztül betegséget tettetve beküldte az egyik emberét vízért, akinek meg kellett figyelnie és fel kellett jegyeznie, hogyan és hányan védik az erősséget. Ezek után Geoffroy személyesen is megkérte a kastély felügyelőjét, hogy gyógyulásáig menedéket kaphasson az egyik szobában. Miután ezt elérte, magához hozatta váron kívüli táborából a ruháit, amelyek közé elrejtették a fegyvereit. Ezek után azt mondta az embereinek, hogy együttes erővel elfoglalják a várat, és ha a *bailli* nem adja nekik Karytaina erősségét, eladják azt a bizánciaknak. (Ez komoly veszélyt jelentett volna Moreára, mert Araklovon vára volt Skorta, és egyúttal az egész Achaia Fejedelemség kapuja.) Így is tettek: egy váron kívüli kocsmában leitatatták a védőket, majd egyenként visszatértek a várba, és megszerezték maguknak. Geoffroy ezt követően átadta a várat a frankoknak, amiért cserébe megkapta Moraina várát, és feleségül vette Marguerite de Cors-t, Lissarea örökösét.³⁸

A történet bővelkedik a jellegzetesen népmesei motívumokban: a betegségtettetés, a várzserejű víz és a leitatás jól ismert elemek, amelyeket Thompson motívumindexe is tartalmaz: a betegségtettetés a K325-ös jelű motívum, amely a rablásfajták közé tartozik, a gyógyító erejű víz a D1500.1.18-as és H1321.2-es, a leitatás pedig a K332-es, a K625.2-es és a K871.2-es.³⁹ A történet Aarne meseindexe alapján az „okos férfi” mesecsoporthoz tartozik, azon belül is az 1525 számú alcsoportba, amely a mestertolvajok meséit foglalja magában.⁴⁰ A mestertolvajokról, cseles bűnözőkről szóló történetek már az ókorban is népszerűek voltak. Autolykos, a legtöbb ilyen mítosz főszereplője például Sisypchos szeme előtt lopott el egy egész nyáját (ahogy Geoffroy is a várőrök szeme előtt szállja meg a kastélyt), és alakja megjelenik Homérosznál, Pherekydésnél, Hyginusnál és Ovidiusnál is.⁴¹ A történet párhuzamba hozható Hérodotos egyik történetével is: miután két testvér kirabolja Rhampsinitus fáraó kincstárát, az egyik csapdába esik, és megkéri a másikat, hogy vágja le a fejét, nehogy fény derüljön a kilétére. A testét a fáraó közszemlére téteti, az életben maradt testvér pedig úgy szerzi vissza, hogy leitatja az öröket.⁴²

Geoffroy meséjének nemcsak a görög irodalomban található meg több előképe és párhuzama, hanem az ófrancia költészetben is. A középkori *chanson de geste*-eket (vitézi énekeket) ugyancsak dalnokok adták elő várakban, városokban. Mindezt sokak véleménye szerint a nagyurak megrendeléseire tették, hogy gazdasági és társadalmi hatalmukat kulturális befolyással is kiegészítsék.⁴³ Ebből is jól látható, hogy a műfaj nagyon közel áll a *Krónikáéhoz*, éppen ezért az alábbiakban nemcsak azt elemzem, milyen párhuzamok vonhatók a részlet és a *chanson de geste*-ek történetei között, hanem azt is, mi kötheti össze a *Krónikát* ezekkel a vitézi énekekkel.

³⁸ Lurier: *i. m.* (16. j.) 307.

³⁹ S. Thompson: *Motif-Index of Folk-Literature: A Classification of Narrative Elements in Folk-Tales, Ballads, Myths, Fables, Mediaeval Romances, Exempla, Fabliaux, Jest-Books, and Local Legends*. Helsinki (1932–1936), Bloomington (1932–1936).

⁴⁰ A. Aarne: *Verzeichnis der Märchentypen*. Helsinki (1928).

⁴¹ Hom. *Il. X.* 267, *Od. XIX.* 396; Pherecyd. 63; Hygin. *Fab.* 201; Ovid. *Metam.* XI. 313 skk.

⁴² Hdt II. 121.

⁴³ Szerb: *i. m.* (10. j.); Sz. Jónás I.: A XII. századi reneszánsz. In: *Európa ezer éve: A középkor*. Szerk. Klaniczay G. Budapest (2005) 300–312.

A mintegy nyolcvan fennmaradt költemény között van egy ún. keresztes-ciklus is, amely kilenc tagból áll (tehát csaknem nyolcadát teszi ki a ma olvasható szövegeknek). A *Moreai Krónikával* kapcsolatban ezek közül kettő kifejezetten érdekes: a *Chanson d'Antioche* és a *Baudouin de Sebourg*.

Bár a *Chanson d'Antioche* eredeti szövege nagyjából a XI–XII. század fordulóján keletkezhetett, a *Krónika* keletkezésének idején, a XIV. században létrejött egy bővített változata is. Bevezető formulája feltűnő hasonlóságot mutat a *Krónika* fent olvasható célkitűzésével: *Segnor, soiés en pais, laisiés la noise ester, / Sé vos volés cançon glorieuse escouter. / Jà de nule mellor ne vos dira jougler. / Ceste chançon doit on cier tenir et amer / car tant maint bon example i puet prudom trover / bien vos puis por voir dire oiant tos affirmer* – „Uram, csendet kérek és kevesebb zajongást, ha szeretnétek meghallgatni egy dalt dicső tettekről. Egyetlen *jongleur* sem fog jobbat énekelni nektek soha; amellett, hogy gyönyörködtek benne, értékeljétek is, mert a becsületes férfiak nagyon sok jó példát találhatnak benne.” (*Chanson d'Antioche* I. 1–6).⁴⁴ Egyértelmű a hasonlóság a *Krónika* kezdő soraival.

A két mű között azonban máshol is felfedezhetünk hasonlóságokat: a *Chanson d'Antioche* elején is szerepel egy kisebb seregszemle. *Lors assambla maint prince et maint noble guerrier; / Là fu Hues li maines et tout si chevalier; / Tangrés et Buiemons li vassal droiturier, / Et li dus Godefrois qui Dieu aime et tient chier, / Li dus de Normendie, et Normant et Poier, / Si fu Robers de Flandres et Flamenc li guerrier.* (CdA I. 37–42) – „Sok herceg és sok nemes harcos összegyűlt; ott volt Hues li Maines és minden lovagja, Tangrés és Buiemons, a törvényes vazallusa. És Godefrois gróf, akit Isten szeret és kedvel, Normandia és Normant és Poix ura, és ott volt Robers de Flandres, és Flamenc, a harcos.” Ilyen seregszemle, miként fent említettem, a *Moreai Krónikában* is olvasható (H 1903–1967, itt hosszúsága miatt nem idézem), de szövegszerű párhuzamot nem vonhatunk a két részlet között. Annyit azonban jól láthatunk, hogy a gyakorlat megegyezik: a szerző minden fontos szereplőt felsorol, egy-egy különösen nagy tekintéllyel pedig röviden hozzátesz – a *qui Dieu aime et tient chier* mintájára –, és elmondja, ki melyik területet uralja.

Figyelemre méltó egybeesés, hogy a *Chanson d'Antioche* hosszan megemlékezik Remete Péter tetteiről (XV–XXXIV), és a férfi a *Krónika* legelején is szóba kerül: τοῦ μακαρίου ἐκεينوῦ φρε Πιέρου ἐρημίτου, ὅστις ἀπῆλθε στὴν Συρίαν νὰ ἔχη προσκυνήσει ἔσω εἰς τὰ Ἱεροσόλυμα εἰς τοῦ Χριστοῦ τὸν τάφο – „ama boldog Remete Péter testvéréről, aki elment Szíriába, hogy Krisztus sírjánál kifejezze tiszteletét Jeruzsálemben” (P 7–9). Mindemellett a vitézi énekben is folyamatosan jelen vannak a témamegjelölő formulák, amelyek a *Krónikában* is minden történet elején olvashatóak. Például: *On entendés l'estoire que promis vous avon: / Li comencemens iert de la muete Pieron.* – „Halljuk a történetet, amelyet megígértünk nektek: hogyan kezdődött Remete Péter keresztes hadjárata.” (CdA I. 108–109) vagy *Moult fu grans la famine, bien en doit-on parler, / Que Crestien souffrirent por los armes salver.* – „Beszélünk kell a nagy éhségről, amit a keresztények elszenvedtek lelkük megmentéséért.” (CdA IV. 563–564).

Geoffroy-hoz hasonlóan a *chanson de geste*-ek hősei, antihősei is gyakran szembeszállnak az uralkodóval, nem fogadják el feljebbvalóik akaratát. A *Baudouin de Sebourg* című terjedelmes költemény a XIV. század derekán keletkezett, többé-kevésbé a *Moreai Krónikával* egy

⁴⁴ A *Chanson d'Antioche* szövegéhez használt kézirat: B.N. fr.12558; illetve szövegkiadás: P. Paris (ed.): *La chanson d'Antioche*. Paris (1848). A szövegkiadás nem a vizsgált kéziratból készült, ezért, ha azt külön nem jelzem, a szövegkiadás beosztása szerint jelölöm az idézetek származási helyét.

időben.⁴⁵ A mű cselekményét nem lehet röviden összefoglalni, de címszereplője, Baudouin igazi antihős.⁴⁶ Személyisége messze áll a korábbi *chanson de geste*-ek nagy alakjaitól: a jámborság, a kötelességtudat, a nála magasabb rangúak tisztelete és a hűség vajmi keveset jelent neki, és gyakran büszkén és fennhéjázóan viselkedik.⁴⁷ Ez az újfajta hős önző, és kevésbé érdekli a becsület, mint irodalmi elődeit.⁴⁸ A kései *chanson de geste*-eket a humor és a kalandok jellemzik, így gyakran előfordulnak bennük Geoffroy történetéhez hasonló részletek.⁴⁹

A *Baudouin de Sebours* hősenek azonban nemcsak témájában, hanem szövegében is kapcsolódik a *Krónikához*. Több esetben olyan formulákat használ, amelyek a *Krónika* szövegében is sűrűn megjelennek: *or vous dirai comment* – τί νὰ σᾶς λέγω – „hogyan mondjam el nektek”, vagy *de Baudouin dirai, qui moult fu biaux et drois* – „Baudouinról fogok mesélni, aki nagyon jó és igazságos ember volt”, és *θέλω νὰ σὲ ἀφηγηθῶ διὰ ἐκεῖνον τὸν στρατιώτην, τὸν ἀφέντην τῆς Καρϋταινας [...]* *στρατιώτης ἦτο ἐξάκουστος εἰς ὅλα τὰ ῥήγατα* – „most pedig ama harcosról szeretnék beszélni neked, Karytaina uráról [...] az egész királyságban igen híres lovag volt”.⁵⁰ Fentiek csupán kiragadott példák, számos továbbit is fel lehetne sorolni.

A bemutatott példák alapján valószínűtlen, hogy a *Moreai Krónika* és a *chanson de geste*-ek között tényleges, szövegszerű áthallásokat mutathatnánk ki, ugyanakkor világosan kirajzolódik, hogy a vitézi énekek megírásának és előadásának frank hagyománya hatással lehetett a *Krónikára* (krónikásra) is. Bevezetése feltűnően emlékeztet a *Chanson d'Antioche* kezdő soraira és kitűzött céljára, illetve témájában, fogalmazásmódjában és formuláiban is közel áll a *chansonokhoz*. Egyáltalán nem meglepő, hogy ezek az énekek hathattak rá, hiszen befolyásuk már Geoffroy de Villehardouin történeti *Krónikáján* is kimutatható.⁵¹

Fontos tény, hogy a *Moreai Krónika* nyelvében ugyan görög, szellemiségében azonban frank, és egy frank-lakta, nyugati kultúrájú terület történetét meséli el.⁵² Tekintve, hogy a *chanson de geste*-ek zöme hasonló formulákban bővelkedik, talán érdemes megfontolnunk azt, hogy a *Moreai Krónika* is valamiféle helyi, kevert nyelvű *chanson de geste*-(ek)ből fejlődött középgörög vitézi énekké.⁵³

⁴⁵ G. H. M. Claassens: Baudouin de Sebours. In: W. P. Gerritsen – A. G. van Melle (eds.) – T. Guest (transl.): *A Dictionary of Medieval Heroes: Characters in Medieval Narrative Traditions and Their Afterlife in Literature, Theatre and the Visual Arts*. Woodbridge – New York (1998) 53–54.

⁴⁶ A *Baudouin de Sebours* legteljesebb összefoglalóját lásd: E. Labande: *Étude sur Baudouin de Sebours*. Paris (1940) 23–50. Baudouin mint antihős: G. Herman: A Fourteenth-century Anti-Hero: Baudouin de Sebours. *Romance Notes* 15.2 (1973) 355–360.

⁴⁷ Herman: *i. m.* (46. j.) 358.

⁴⁸ Herman: *i. m.* (46. j.) 360.

⁴⁹ H. Theodor: *Die komischen Elemente der altfranzösischen Chansons de Geste*. Halle (1913); E. R. Curtius: *Europäische Literatur und lateinisches Mittelalter*. Bern (1948) 417–435; N. Susskind: Humor in the Chansons de Geste. In: *Symposium*. Fall (1961) 185.

⁵⁰ A *Baudouin de Sebours* (BdS) szövegéhez használt szövegkiadás: L. Bocca (ed.): *Li romans de Baudouin de Sebours, IIIe roy de Jherusalem : poëme du XIVe siècle. Tome 1-2*. Valenciennes (1841). Az idézett részletek: BdS I. 82, 89; H 4055, 5740–5749.

⁵¹ P. Noble: Epic Heroes in Thirteenth-Century French Chroniclers. In: *The Medieval Chronicle 3: Proceedings of the 3rd International Conference on the Medieval Chronicle, Doorn/Utrecht 12-17 July 2002* (2004) 135–148, 136–140; J. M. A. Beer: *Villehardouin, Epic Historian. Études de philologie et d'histoire*. Genova (1968) 6; J. Dufournet: *Les Écrivains de la IVe croisade: Villehardouin et Clari*. Paris (1973) 252–253.

⁵² Schmitt: *i. m.* (1. j.) xlii, xlvi.

⁵³ A *chanson de geste*-ek hasonlóságáról lásd: Paris: *i. m.* (44. j.) 1 skk.

ÖSSZEGZÉS

A *Moreai Krónika* keletkezésével kapcsolatos nyitott kérdések megválaszolásához az átfogó szerkezeti elemzés számos támpontot adhat. Nem érdemes egyetlen, általános választ keresni arra, milyen célból készülhetett a mű. A kikövetkeztethető többszöri átdolgozások, az olvasói-hallgatói igények és a *Krónikát* körülvevő világ megváltozása azt sugallja, hogy a különböző keletkezési időszakokban eltérő célokat kell megállapítanunk: az elbeszélte események megtörténetkor is élő közönség szórakoztatása – ekkor még nem feltétlenül egységes *Krónikát* kell elképzelnünk, sokkal inkább önállóan előadott, független részleteket –, a példamutató, illetve a nemesi családok – elsősorban a le Maure-család (öseinek) – dicsőítése.

A görög nyelvű *Krónika* ránk maradt szövege összesen huszonnégy egységre osztható, amelyeknek zöme egy-egy főhős köré szerveződik. E hőseket két csoportba lehet osztani: az egyik csoport a gazdag és befolyásos családok sarjai (Villehardouin-nemzetség, Saint-Omer-nemzetség, la Roche-család és Bruyères-család), a másik csoportot pedig olyan lovagok alkotják, akik minden bizonnyal nem elsősorban a hatalmuk, hanem a tetteik jelentősége miatt kerültek a *Krónikába*, és talán már korábban is szolt róluk önálló hősköltemény (Sir Ancelin de Toucy, Sir Jean de Catavas). A két csoport érdekes metszete lehet a két Geoffroy de Bruyères.

Ha elfogadjuk azt a feltételezést, amely szerint a franciához hasonlóan a görög nyelvű *Krónika* is 1304-ig örökítette meg a moreai eseményeket, érdemes átgondolni, valójában milyen terjedelmű részlet hiányzik a mű végéről. Bár a kézirat végéről csupán néhány folium tűnhetett el, a francia szövegváltozat hosszából ítélve, arányosan számolva lehetséges, hogy ennél jóval terjedelmesebb részlet veszett el a görög nyelvű szövegből – akár 5500 sor.

Megállapíthatjuk azt is, hogy a *Moreai Krónikát* szorosabb kapcsolatba hozhatjuk az ófrancia *chanson de geste*-ek két tagjával: a XIV. században átdolgozott *Chanson d'Antioche* bevezetőjét, formuláit és az ezzel egy időben keletkezett *Baudouin de Sebourc* fogalmazásmódját, témáját és történeteit egyértelműen párhuzamba állíthatjuk a *Krónikával*. A vitézi énekek előadásának nagy múltú frank hagyománya minden bizonnyal jelentős hatással volt a mű keletkezésére és részleteire. Elképzelhető, hogy a *Moreai Krónika* is néhány helyi, kevert nyelvű *chanson de geste*-ből állt össze egyetlen hosszú, középgörög nyelvű hősi énekké.

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A tanulmány az NKFIH NN 124539 számú, „Társadalmi kontextus a szövegekritika tükrében: Bizáncon innen és túl” című pályázat támogatásával és az Innovációs és Technológiai Minisztérium ÚNKP-22-2 kódszámú Új Nemzeti Kiválóság Programjának Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból finanszírozott szakmai támogatásával készült.

SUMMARY

The study examines the objective and structure of the *Chronicle of Morea* (Τὸ Χρονικὸν τοῦ Μορέως). The endings of the two earliest Greek manuscripts of the *Chronicle* differ: one continues the story of the moreots in chronological order, the other adds a significantly earlier, out-of-place legend of Sir Geoffroy de Briel in almost 400 lines. This story is told hundreds of lines earlier in the other manuscript. Given the significance and location of this legend, the basic premise of my research is that the *Chronicle*, like the ancient epics, may have been composed of 'books', i.e., smaller units that were edited and performed independently. I will analyse the structure of the *Chronicle* in a comprehensive way, exploring what holds the individual units together and for what purpose they were structured as an organic whole. In the second half of the paper, I will address the issues of the legend of Sir Geoffroy de Briel: the excerpt uses several folk tale motifs and parallels the stories of the anti-heroes of the *chansons de geste* (Crusade cycle). I will show the possible links between the *Chronicle* and the Old French chansons, as well as I am going to examine how this French cultural tradition influenced the work.

Keywords: *Chronicle of Morea*, Geoffroy de Bruyères, orality, structure, anti-hero, *chanson de geste*, poetic intentions

Open Access. A cikk a Creative Commons Attribution 4.0 International License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>) feltételei szerint publikált Open Access közlemény, melynek szellemében a cikk bármilyen médiumban szabadon felhasználható, megosztható és újraközölhető, feltéve, hogy az eredeti szerző és a közlés helye, illetve a CC License linkje és az esetlegesen végrehajtott módosítások feltüntetésre kerülnek. (SID_1)

FÜGGELÉK

A krónikás célja (H 1340–1355)

Hogyha el tudod olvasni mindazt, amit lejegyzek,
s elég művelt vagy, hogy megértsd, mit mondanak e versek,
minden bizonnyal felfogtad, amit eddig meséltem
és elmondtam a történet nagy bevezetőjében:
a kezdet kezdetén szóltam Syria országáról,
szóba került a Kelet és a szép Konstantinápoly,
elmondtam, hogyan is foglalták őket el a frankok,
most azonban másra térek, és annak adok hangot,
hogy és miként hódították meg Morea térségét.
Ha szeretnéd megismerni a hősök vitézségét,
tanulnál és példát vennél, könyvem hasznodra válhat.
Ha tehát írástudó vagy, olvasd el krónikámat,
s ha nem vagy az, hát csak hallgasd tovább, mert egyik-másik
történet, ha van jó eszed, majd előnyödre válik,
hiszen olyan sokan, kik e régiek után jöttek,
az ő híres dalaikat hallgatva nevelődtek.

Az ifjabb Sir Geoffroy de Bruyères kalandja (H 8110–8469)

Amikor az idős nagyúr, Nicolas uralkodott –
akit Saint-Omernek hívtak, s Théba várában lakott,
és Morea *baillija* volt azokban a napokban –,
élt egy lovag, Champagne sarja, a nevét már kimondtam:
Geoffroy-nak nevezték őt, s ezenkívül Bruyères-nek,
az unokatestvéréről sok verset énekelnek.
Amikor fülébe jutott a rokona halála,
akinek a birtokában volt Karytaina vára,
és akinek nem szült fiút hűséges felesége,
feltámadt lelkében a vágy, s azt vette a fejébe,
hogy elmegy szép Moreába, mivel legközelebbi
rokona ő volt az úrnak, a földjét megszerezni.⁵⁴
Egész otthoni birtokát elzálogosította,
a nagy úton vele tartott nyolc fegyverhordozója.
Érsekeket, lovagokat kért meg, hogy tanúsítsák,
hivatalos pecsétjükkel igazolva az írást,
hogy valóban vér szerinti rokona a nemesnek,
Karytaina urának, hős Geoffroy de Bruyères-nek.

⁵⁴ Mindez valójában 1278-ban történt, Galeran d'Ivry *baillisága* alatt.

Felkészült az utazásra, nyolc fegyvernök kísérte,
elhagyta hazája földjét, és Nápolyba kitérve
Károly király elé járult, és mikor ő fogadta,
az érsekek és lovagok levelét megmutatta,
hogy valóban vérrokona Karytaina urának,
tehát frank törvények szerint hadd kapja meg a várat,
hisz ő a jogos örökös, nem szállhat senki másra.
Leróttá a *homage*-át is, ez a frankok szokása;⁵⁵
és a király, mivel látta, hogy van rá bizonyíték,
elküldte a szolgálait, hogy adják tovább a híret
Nicolas de Saint-Omernek, Morea *baillij*ának,
s tüstént hívjon össze minden nagyobb nemesi házat,
gyűljenek egybe Morea földjén a jó vitézek,
hogy tanácsot üljenek, és sürgősen beszéljék meg,
jogszerű-e Geoffroy de Bruyères lovag igénye;
és ha úgy gondolják, hogy az, adják hát a kezére
Karytaina erősségét s az egész uradalmat,
amelyet innentől kezdve haláláig megtarthat.
És amint a *bailli* Károly üzenetét megkapta,
Morea összes nemesét Klarentsába hívatta,
s megvizsgálták a frank lovag összes tanúsítványát.
Mikor az ügyet magukban megvetették-meghányták,
eszükbe jutott Geoffroy – az idősebbik – tette:
Karytaina híres ura az esküjét megszegte,
amikor a lázadáshoz csatlakozott Thébában,
és szép Morea herceget elárulta csalárdan.
Lóval, fegyverrel csatázott Vilmos nagy hada ellen
és mivel hűbérese volt, galádul hagyta cserben:
tőle kapta Karytaina vidékét és kastélyát.
Köponyeforgatóvá vált, megszegte fogadalmát,
ezért pedig a birtokát elkobozta a herceg;
csakhogy Morea urai mind összesereglettek,
felkeresték a herceget, könyörgő szóval kérték,
Vilmos pedig visszaadta Karytaina vidékét
új ajándékként, megszabva: csak vér szerinti sarja
örökölhesse a földet, egyedül rá hagyhassa.
Miután ezt megbeszélték, a tanácsba behívták
az ifjabbik Sir Geoffroy-t, hogy felvilágosítsák.
Olena püspöke beszélt, részletesen feltárta,
hogyan s mi alapján döntött a nemesek tanácsa:
felidézte az idősebb Geoffroy árulását,
és hogy tőle Karytainát ezért elkönfiskálták

⁵⁵ A görög nyelvű *Krónika* a hivatalos formuláknál előszeretettel nyúl ófrancia szavakhoz, így ezeket a fordításban is meghagytam. A *homage* szó itt megkülönböztetett tiszteletet jelent.

az összes királyság ősi törvényeit követve:

aki hűtlen áruló és az esküjét megszegte,
veszítse el birtokait, ő és egész családjá,
legyen a hűbéruráé minden földje és vára.

„Jó barátunk, atyánk fia, hidd el, ez így ment végbe:
ezért hát nem téged illet Karytaina vidéke.”

Amint Geoffroy de Bruyères a döntést meghallotta,
szomorúan útnak indult, reményében csalódva,
visszatért a táborába, és leült egymagában.

Úgy sírt és úgy jajgatott ott szörnyű nagy bánatában,
mintha egész Frankországot vették volna el tőle.

Csupán két nappal ezután kapott újra erőre,
átgondolta, mihez kezdjen, megfontolta a dolgot:
ha visszatér Frankországba, és megtudják a lordok,
hogy hiába utazott a rómaiak földjére,

neveti és gúnyolja majd az ország egész népe,
amiért nyereség nélkül, üres kézzel jött vissza.

Ezért tehát arra jutott, a halál is jobb, mintha
semmit sem érne el abból, amit otthon kitervelt.

Felkeresett a környéken egy moreai embert,
összebarátkozott vele, és arról kérdezgette,
milyenek Skorta várai, Araklovon védelme,
hogyan épült Karytaina, melyikük az erősebb,
és falaik mögött milyen hadseregek rejtőznek.

Amaz, mivel jól ismerte ezt a két fellegvárat,
részletesen elbeszélte a derék Geoffroy-nak,
milyen terepen állnak és hányan vigyázzák őket.

Most Geoffroy elméjében felvillant egy jó ötlet:
elhagyva Moreát elment Xenochóri földjére,
s ott úgy csinált, mintha kórság gyűlt volna a belébe,
szédül tőle és émelyeg, mindenkinek ezt mondta,
és hogy a vérhast egyedül a kútvíz orvosolja,
s folyton arról faggatózott, van-e kút a közelben.

Egy helybéli azt felelte, Araklovonba menjen,
ott igen jó kutak vannak, vizet azokból igyék,
az biztosan meggyógyítja majd a gyomrot, mely így ég.

Ekkor magához hívatott egy szolgát, ki szeretett,
s bizalmasan megosztotta vele a tervet.

Így szólt hozzá: „Végy egy flaskát, és menj el az erődbe,
mely Araklovonhoz közel áll, s a felügyelője
tudja meg tőled, hogy beteg vagyok és arra kérem,
adjon nekem a kútvízből, mert az lesz a gyógyírem,
ezt írta elő az orvos, nem segít más semmi szer.

S közben nézd meg, hányan őrzik a várat, és mennyiszor
járják körbe hány kapuját, milyen örök vigyázzák,

hogya visszatérsz énhozzám, minden tulajdonságát
el tudd mondani nekem – de csak nekem, senki másnak!”

A szolga pedig így is tett, felkereste a várat:
a felügyelőjéhez ment, s jó szívvel üdvözölte,
Geoffroy lovag kérését tisztelettel közölve
kérte, hogy segítsen rajta, a kút vizéből adjon.
A jó őrparancsnok pedig elrendelte fennhangon,
hogy hozzanak neki vizet; közben a kém megnézte
a kastély összes szegletét, hogy később elmesélje
Geoffroy-nak, aki eztán tíz napon át tettette,
hogy beteg, és hű szolgája tíz alkalommal ment be
Araklovon várába, hogy tiszta kútvizet hozzon.
Ezután megkérte a vár őrzőjét, bizony mondom,
hogy jöjjön el táborába, vele pár szót beszélni.
Hamarosan úgy is tett, és kiment elé a férfi.
Amint meglátta, Geoffroy mézédesen fogadta,
beszélt a betegségről, s kérte, segítsen rajta,
adjon neki egy szobát a várban egy kamarással
és egy nemes úrhoz méltó, kényelmes nyoszolyával,
hogy közelebb lehessen a gyógyerejű kútvízhez;
mindeközben kísérete a vár udvarában lesz.
Erre Araklovon őre – hisz a cselet nem sejtette –
szeretettel meghívta az egyik hálóterembe;
Sir Geoffroy lovag pedig ezek után két nappal
tábornot bontott és bevonult az egész nagy csapattal,
a kastély falai között kapott egy hálótermet
és egy nemes úrhoz méltó ágyat, melyre lefekhet.
Csupán egyetlen szolgát vitt magával a szobába,
kísérete pedig lent az udvaron lelt szállásra.
Kérte, hogy ruháit hozzák be az erődítménybe,
ruhái közé fegyverét titokban becsempészve.
Szüntelenül ágyán feküdt, súlyos beteget játszott,
s minden este Araklovon őrével vacsorázott.
Olyan nyájas tisztelettel viseltetett iránta,
hogy a kastélyfelügyelő cselnek jelét sem látta.
És amint úgy érezte, hogy a bizalmát elnyerte,
az udvaron tanyázókat mind magához rendelte –
ürügyként azt hozta fel, hogy végrendeletet hirdet,
mert fél, hogy ez a betegség véget vet életének.
Szobájában megeskette őket csendben, titokban,
hogy támogatni fogják a tervét megbízhatóan,
és a cselről nem beszélnek senki emberfiának.
És miután esküt tettek, hangot adott vágyának:
„Rokonaim, testvéreim, bajtársak és barátok,
hogy a nemesek itt velem hogy bántak, azt láttátok:

elhagytam szép Frankországot, zálogba tettem földem,
és nagy reményekkel telve Romániába jöttem,⁵⁶
hogy átvegyem Karytaina kastélyát és térségét,
hiszen családom tagjai foglalták el és védték,
ők emeltek minden falat, az ő kardjuk szerezte.
De láttátok, hogy a tanács saját hasznát keresve
megfosztott a birtokomtól, elzavart álnok módon,
s ezért nagyon dühös vagyok és igencsak bánkódok.
Így hát cselhez folyamodom: segítségetek kérem,
mert csak bennetek bízom meg, s veletek, azt remélem,
elérhetem a célomat – halljátok hát a tervet!
Láttátok már a várat s hogy falán hányan figyelnek:
néhány ember elég ahhoz, hogy gond nélkül megvédje,
készletekben bővelkedik, jól meg van erősítve,
valamint Skorta közepén áll, így nagy a hatalma.
Foglaljuk el, barátaim, uralkodjunk mi rajta,
mondjuk azt a nemeseknek, hogy a császár kezére
adjuk, mert megveszi tőlük az egyik hadvezére.
Úgy vélem, ha Morea bölcs *baillija* ezt meghallja,
jó eséllyel a miénk lesz Skorta és Karytaina,
hiszen örömmel rááll majd, hogy inkább én vezessem,
mint hogy a római sereg a várban tábort verjen,
s nekik adjuk Araklovon értékes tartományát.
Mert, ha ezt az erős kastélyt a görögök vigyáznák,
elfoglalnák innen Skortát s Morea egész földjét.”
Miután ezt meghallgatták, rögtön azt mérlegelték,
hogyan kellene megtenni, mi lenne legjobb módja.
Sir Geoffroy rendezte el az ügyet, mert azt mondta:
„Úgy hallottam, van a falon kívül egy régi kocsmá,
oda jár a várőr is, hogy a torkát meglocsolja
édes borral – gyakran szokott beszélgetni, kártyázni.
Azt mondom, a következőképpen kell ezt csinálni:
mivel itt van bőven kenyér, kalács, gyümölcs, víz és bor,
és fegyver is, amennyi kell, egyszer sötétedéskor
csaljátok a tavernába, lessétek az alkamat,
ha kell, ketten, ha kell, hárman – de a legokosabbak! –,
hívjátok vele a társát és az összes szolgát,
üresek legyenek mind a bástyák és gyilokjárók!
Sok pénzetek van, adjátok a kocsmáros kezébe,
hadd nézzenek a jó örök a korsó fenekére!
Egy szó, mint száz: itassátok alaposan le őket,
s várjatok türelmesen, míg egytől egyig kidőlnek –
ám közületek egyetlen ember se legyen részeg,

⁵⁶ Az egykori Bizánci (Keletrómai) Birodalom térségét nevezték így.

mert akkor búcsút inthetünk a mesés nyereségnek!
És amikor mindegyiket legyúrte már a mámor,
észrevétlenül, titokban gyertek el a kocsmából,
egyenként térjete vissza a védtelen kastélyba;
egykötők kapja el a kapuórt, és hajítsa
ki a falon kívülre, és zárja el a bejárat.
Foglaljátok el a falat, az összes gyilokjárót,
és ügyeljetek rá, nehogy felgyútsák az erődöt,
áttörjék a falakat vagy elfogjanak az őrok,
hiszen akkor oda minden, elvész az örökségem.”
Ahogy Sir Geoffroy mondta, miképpen elbeszéltem,
épp úgy tettek a lovagok, az őt kísérő frankok:
elfoglalták Araklovont, amíg az őrparancsnok
részegen ült a kocsmában. Geoffroy elengedte
tizenkét hadifoglyát – így teljes volt a győzelme.
Az egyik bizánci foglyot maga elé hívatta,
s annak, aki tudott írni, tüstént parancsba adta,
írjon egy üzenetet a császár hadvezérének,
hogy sietve vegye célba ezt a híres vidéket,
ahol a méltóságteljes Araklovon-kastély áll:
neki adja, ha elég pénz üti érte a markát.
Amaz, ahogy meghallotta, egy percig sem vívódott:
megindult az egész sereg, mind a görög csatlósok,
szélsébesen meneteltek, lobogtak a nagy zászlók,
és hamarosan elérték az alpheiosi gázlót,
mely az Alpheios völgyében fekszik, Omplos környékén,
itt végre tábort ütöttek a folyó partvidékén.
Miután Sir Geoffroy így a várat elorozta,
Philokalos felügyelő egy percet sem habozva
Skorta főkapitányához küldöncöket menesztett,
akit pedig Sir Simon de Vidoigne-nak neveztek.
Arachovában időzött, melyet sokan dicsérnek,
s maga mellett tartotta a skortai helyőrséget.
Elmondták neki, mi történt, részletezték, miképpen
van most Araklovon vára Sir Geoffroy kezében:
fondorlással elfoglalta, s túl akar adni rajta,
levelét a görögökhöz tán már el is juttatta,
és jó pénzért hajlandó rá, hogy a kezükre játssza.
Ahogy az ijesztő hír Sir Simon tudomására
jutott, kilovagolt a kis létszámú helyőrséggel.
Összehívta embereit, és egész seregével
Araklovon felé indult, mindet odavezette.
Tábort vert a falak előtt, s a hadat elrendezve
elzárta az összes kaput, utat, ösvényt, kijárót,
nem engedtek se ki, se be senkit a körülállók,

hogy ne levelezhessenek a görög csapatokkal.
Amint Sir Simon odaért a kastélyhoz, azonnal
levelet írt és sürgősen küldöncöket menesztett,
hogy vigyék el a *bailli*-nak, az idős Saint-Omernek
Klarentsa nagy kastélyába. Ebben tájékoztatta,
hogy Sir Geoffroy de Bruyères a várat elfoglalta,
a frank lovag, a cselszövő, a második e néven.
Sőt mi több, ezek után most azt forgatja fejében,
hogy Araklovon környékét bizánci kézre adja –
ezek után, hacsak a bölcs *bailli* azt nem akarja,
hogy szép Skorta területét a görög meghódítsa,
Morea összes seregét azonnal mozgósítsa.
Amikor az idős *baillit* erről értesítették,
maga mellé parancsolta a teljes regimentjét,
és hírnököket menesztett szét az egész országba.
Mikor a várhoz érve a kapitányt megtalálta –
akit, mondom, Sir Simon de Vidoigne-nak neveztek,
és aki ez idő alatt meghagyta a seregnek,
vegyék körbe Araklovont, az utakat figyeljék,
nehogy a mohó görögök az alkut megköthessék –
szélsébes intézkedését hálásan megköszönte.
Szép Morea minden frankját gyorsan összegyűjtötte;
Skorta egész területét óvták s ellenőrizték.
Derék küldöttek megvitték a *baillinak* a hírért,
hogy a görögök elérték az Alpheios gázlóját,
és feltett szándékuk, hogy a várat megvásárolják.
Ekkor Skorta kapitányát maga elé hívatta,
s ezt az utasítást adta, így hangzott a parancsa:
Skorta és két Kalamata teljes nagy hadinépét
gyűjtse össze, és verje föl Perigardi vidékét,
menjen el Chalandritsába, térjen át Vostitsába,
Isova vidékére és Pteré-folyó partjára,
s álljon meg az Aplheiosnál, őrizze és vigyázza,
nehogy a görög hadsereg benyomuljon Skortába.
Így tehát a nemes lovag a *bailli* parancsára
a neki kijelölt utat tisztességgel megjárta,
és tábort ütött a parton, a görögökkel szemben.
Eközben a derék *bailli* – okos és büszke jellem –
maga elé rendelt kettő lovagot, és megszabta,
hogy azonnal menjenek az araklovoni lakba,
beszéljenek Geoffroy-val, s kérjék, hogy adja vissza,
és a király seregének a kapukat megnyissa;
hogyha ezt mind megcselekszi, megbocsátják a tettét.
„Ha ellenben azt feleli, tisztességgel szerezték,
és nem akarja átadni, legfeljebb csak Bizáncnak,

nincs mit tenni: ijesszétek meg azt a rafináltat,
s mondjátok, hátha elhiszi, hogy inkább porba hullunk,
mint hogy dolgunk végezetlen innen visszaforduljunk –
leromboljuk Araklovont, kikergetjük belőle,
összes társát és barátját mind egy szálig megölve.”
Erre a két lovag tüstént elsietett a várba,
s a védők elé járultak fegyvernagyvást ajánlva.
Messziről kiabálták be, nehogy lelőjék őket,
hogy a *bailli* hírnökei, és tanácskozni jöttek
Sir Geoffroy de Bruyères-rel – már ha hajlandó erre –,
hogy életét s becsületét ezáltal megmenthesse.
Amint a kastély új ura hangjukat meghallotta,
roppantmód megvidámodott, s kiállva a toronyba
megkérdezte, mit akarnak. Amazok azt felelték:
„A *baillinak* nagy döbbenet töltötte el a lelkét,
hogy, bár erkölcsös lovagként ismert meg, és azt hitte,
tiszteled e föld királyát, most mégis cselszövésre
adva a fejed, elvetted Araklovon kastélyát,
sőt még a görög seregek urát is idehívnád,
hogy pénzéért a kezére add. Ezért azt kéri tőled –
és még mindig teljes szívből reméli, hogy meggyőzhet –,
ne kábítson el a hírnév vágya, hiszen a tetted
Morea egész népében komoly rosszallást keltett.
Nemesként nem illik hozzád ilyesfajta fondorlat,
hiszen ezzel az egész frank népet szégyenbe hoztad,
s mi, akik előtted állunk, joggal csalódtunk benned.
De tudjuk, keserűségből s méregből cselekedted,
hiszen azért jöttél ide, mert őszintén remélted,
hogy örökségül megkapod ezt a pompás vidéket.
Ne aggódj, tudjuk mindnyájan, hogy gazságod megbántad,
ezért arra kérünk, engedj a baráti tanácsnak:
juttasd vissza Araklovont szép Morea népének
s becsületed visszanyered, megbocsátjuk vétséged.
Ám ha újabb fortélyt tervelsz, ármányt forgatsz fejedben,
inkább lásd be, nincs esélyed ilyen nagy sereg ellen!
Tudd meg, hogy a nemes *bailli*hoz híres építészek
utaztak el Velencéből, s ácsolnak ostromgépet;
leromboljuk Araklovont, falait porrá zúzzuk,
és összes csalárd őrzőjét saját vérébe fojtjuk.”
Ekkor Geoffroy de Bruyères így szólt, nekik ezt mondta:
„Urak, jog szerint az enyém szép Karytaina orma –
méltatlanul vettétek el, ti voltatok csalárdok,
ezért pedig nyilvánvaló, hogy nagy szomorúságot
érzek és haragot, ezért tettem meg, amit tettem;
ám belátom, bűnös módon toroltam meg sérelmem.

Ezért megfogadom ezt a baráti jótanácsot,
és Araklovon várától önkéntesen megválok.
Elmegyek a tárgyalásra, döntsön Károly fölöttem,
ítéletét elfogadom, vállalom megértően.
De halljátok: amióta e földön partra szálltam,
megszerettem az országot, s gyönyörű Moreában
szeretnék letelepedni – adjatok egy erődöt,
hogy uralkodhassak rajta, mert a frank ismerősök
nevetni fognak rajtam, ha ezután visszatérek
otthonomba, és meghallják szégyenteljes mesémet.”
Ha mindazt, amiről eztán beszéltek, elregélném –
hogy miféle viták után egyeztek meg a végén –,
s ha részletesen leírnám, ugyan, kit érdekelne?
Helyette inkább röviden, tömören összegezve
adok hírt a történekről: Sir Geoffroy átadta
Araklovon erősségét, és cserébe Moraina
kastélyát s birtokát kapta – egy skortai vidéket –,
és házasságban elvette Akova nemesének
bájos unokatestvérét, neki lett hites férje:
Marguerite-nek Lissarea vára volt öröksége.
És miután ezek ketten egymással frigyre léptek,
az Úr leányt adott nekik, egészségeset, szépet.
Helenének nevezték el: őt ezután elvette
Sir Vilain d’Aunoy nagyúr, Arkadia fejedelme.
Egy fiuk s lányuk született, Érardnak nevezték el
a fiút, és lányuk neve Ágnes lett – néhány évvel
később feleségül ment egy nemes vérű nagyúrhoz:
a jószívű, nagyhatalmú Étienne le Maure-hoz.
Ezután az ő frigyükből is gyermekek születtek,
de a birtok örököse közülük csupán egy lett:
Érard le Maure nevű fiuk, Arkadia örgrófja.

